

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

Л.О. ЛЯХОВЕЦЬ

**Навчально-методичні рекомендації
до вибіркової дисципліни**

КОРЕКЦІЯ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

**Чернігів
2020**

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

Л.О. ЛЯХОВЕЦЬ

Навчально-методичні рекомендації
до вибіркової дисципліни

КОРЕКЦІЯ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Чернігів
2020

УДК 159.922-053 (076)
ББК Ю 984.0
Л 98

Рецензенти:

Данильченко Т.В. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології Академії Державної пенітенціарної служби України (м. Чернігів), доцент

Ющенко І.М. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, доцент

Гірченко О.Л. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри екологічної психології та соціології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, доцент

Ляховець Л.О.

Л 98 Корекція психічного розвитку дитини: навчально-методичні рекомендації. – Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2020. – 68 с.

ББК Ю 984.0
УДК 159.922-053 (076)

Видання містить навчально-методичний матеріал до спецкурсу «Корекція психічного розвитку дитини». Для студентів бакалаврату закладів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія».

*Видання рекомендовано до друку вченою радою
психолого-педагогічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка (протокол №1 від 31.08.2020 р.)*

© Ляховець Л.О., 2020

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ.....	4
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ.....	6
ЗМІСТ ПРОГРАМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ.....	8
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	12
ЗМІСТ ПРОГРАМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	15
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	38
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ	51
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	62
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	64

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ

Актуальність вибіркового курсу «Корекція психічного розвитку дитини» зумовлена його запитаністю з боку практичних психологів, оскільки зазначеним фахівцям потрібно глибоко розуміти особливості розвитку особистості, знати, що психокорекційний вплив повинен бути якомога тоншим, делікатним і специфічним для кожної людини. Поряд з тим, надання ефективної та адекватної допомоги вимагає від спеціаліста оволодіння конкретними методами і засобами психокорекції, на що, власне й спрямовані ці методичні рекомендації.

Предметом вивчення дисципліни виступає зміст, типи, психологічні особливості процесу психічного й особистісного розвитку дитини та методів, які забезпечують емоційну, смислову та екзистенційну підтримку особи у складних ситуаціях її індивідуального та соціального буття.

Міждисциплінарні зв'язки. Курс тісно пов'язаний як з дисциплінами психологічного циклу (загальна, вікова, педагогічна психологія, психотерапія, психодіагностика, психологічне консультування), так і з гуманітарними та соціально-філософськими курсами (соціальна філософія, соціологія, історія).

Зміст курсу. Вибірковий курс складається з 3-х змістовних модулів:

1. Теоретико-методологічні засади корекції психічного розвитку дитини.
2. Психологічна корекція основних проблем формування і розвитку особистості дітей раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку.
3. Особливості корекції особистісних проблем та поведінки у підлітковому та юнацькому віці.

По закінченню курсу студенти:

повинні знати: теоретико-методологічні засади, провідні завдання та основні поняття навчальної дисципліни; принципи та етичні норми психокорекційної діяльності; характеристики наявних теоретичних моделей психологічної корекції; особливості розвитку особистості в онтогенезі й можливі причини ускладнень та проблем конкретного віку; основні механізми та напрямки психокорекційного впливу на особистість на різних етапах її становлення й розвитку; характеристики та особливості застосування методів та технологій психокорекційної роботи у різних проблемних ситуаціях;

повинні вміти: обирати й застосовувати доцільні прийоми збору та аналізу психологічної інформації; визначати, діагностувати та чітко класифікувати психологічні проблеми особистості; вміло застосовувати відповідні методи психокорекційного впливу; розробляти та впроваджувати психокорекційні програми; надавати кваліфіковану психологічну підтримку в процесі здійснення психокорекційної допомоги; здійснювати психологічний супровід клієнтів на посткорекційному етапі психологічної допомоги.

Викладання вибіркової дисципліни «Корекція психічного розвитку дитини» ґрунтується на теоретичному (лекційному) та практичному (практичні заняття) напрямках і здійснюється протягом восьмого семестру за кредитно-модульною системою. На вивчення дисципліни відводиться 90 годин, 3 кредити ECTS (з них, 20 – лекційних, 10 – практичних, 60 – самостійна робота студентів); форма контролю – залік.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денне відділення						заочне відділення						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.	
Змістовний модуль 1. Теоретико-методологічні засади корекції психічного розвитку дитини													
Тема 1. Основні питання теорії та практики психокорекції	6	4				2	5	2				3	
Методи корекції особистісних проблем і поведінки в дитячо-юнацькому віці	6		2			4	4					4	
МКР №1	2					2							
Порівняльний аналіз методів псих. корекції особистісних і поведінкових проблем	6				6		8				8		
Разом за ЗМ-1	20	4	2			6	8	17	2			8	7
Змістовний модуль 2. Проблеми корекції психічного розвитку дитини раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку													
Тема 2. Соціально-емоційний розвиток дитини раннього віку	6	2				4	4					4	
Тема 3. Психологічний супровід дітей дошкільного віку	6	4				2	6	2				4	
Дошкільник як суб'єкт надання психологічної допомоги	4		2			2	5					5	
Тема 4. Корекція психічного розвитку молодшого школяра	4	2				2	8	2				6	
Психологічний супровід соціально і педагогічно занедбаних молодших школярів	4		2			2	4					4	
МКР №2	2					2							

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денне відділення						заочне відділення					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
Розв'язання професійно орієнтованого завдання	8				8		10				10	
Разом за ЗМ-2	34	8	4		8	14	37	4			10	23
Змістовний модуль 3. Особливості корекції особистісних проблем та поведінки у підлітковому та юнацькому віці												
Тема 5. Психо-корекція і розвиток особистості у підлітковому віці	7	4				3	8	2				6
Технології психокорекційної роботи з підлітками-жертвами насилля	5		2			3	6					6
Тема 6. Психокорекція основних проблем юнацького віку	7	4				3	6					6
Технології подолання криз юнацького віку	5		2			3	6					6
Підготовка опорного конспекту теми (з елементами психологічної корекції)	10				10		10				10	
МКР №3	2					2						
Разом за ЗМ-3	36	8	4		10	14	36	2			10	24
Усього годин	90	20	10		24	36	90	8	0		28	54

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЇ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Тема 1. Основні питання теорії та практики психокорекції

Предмет і завдання психокорекції. Психокорекція як вид надання психологічної допомоги особистості. Предмет психокорекції. Природа психічних явищ, які підлягають психологічній корекції. Поняття особистісної проблеми суб'єкта. Співвідношення понять «психокорекція», «психотерапія» та «розвиток». Визначення психокорекції. Специфічні риси психологічної корекції: дискретність та орієнтація на норми психічного розвитку. Зміст психокорекції. Види та форми психокорекції. Аналіз категорії норми психічного та особистісного розвитку. Погляди вітчизняних та зарубіжних психологів на критерії норми. Цілі та завдання психокорекції.

Основи організації та проведення психокорекційного процесу. Форми організації психокорекційного процесу: індивідуальна та групова психокорекція. Основні етапи психокорекційної роботи.

Стисла характеристика загальних (психологічний анамнез, спостереження, бесіда, експериментальне стандартизоване і клінічне обстеження) та спеціальних методів психокорекційної роботи (ігротерапія, арттерапія та її основні напрямки, методи поведінкової корекції, психодрама).

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.

ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ РАННЬОГО, ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Тема 2. Соціально-емоційний розвиток дитини раннього віку

Загальна характеристика віку. Природа труднощів психічного розвитку дітей дошкільного віку: найбільш розповсюджені психотравмуючі впливи.

Особливості емоційного розвитку дитини 2-4 років.

Причини виникнення відхилень в емоційному розвитку дитини. Розлади емоційної сфери дитини раннього віку та їх корекція. Природа, причини виникнення, основні прояви, прийоми та методики діагностики, шляхи, технології, методи корекції дитячих страхів, гніву, незахищеності.

Тема 3. Психологічний супровід дітей дошкільного віку

Загальна характеристика віку. Природа труднощів психічного розвитку дітей дошкільного віку: найбільш типові психотравмуючі впливи.

Психокорекційна робота з дошкільниками (корекція пізнавальної сфери: сприймання, уваги, пам'яті, процесу мислення).

Особливості емоційного розвитку дитини віком 3-7 років. Природа, причини виникнення, прояви, шляхи, способи та техніки психокорекції таких станів нервово-психічного напруження дошкільників «групи ризику», як: агресія, тривожність, замкненість та гіперактивність.

Гра, малювання, релаксаційн техніки у роботі з дошкільнятами.

Психогімнастика як форма психологічної допомоги дітям дошкільного віку. Поняття про метод психогімнастики, основні засади та рекомендації щодо його використання. Структура занять з використанням елементів психогімнастики та специфіка їх проведення у групі дітей дошкільного віку.

Тема 4. Корекція психічного розвитку молодшого школяра

Молодший школяр (6-11 років) як об'єкт надання психологічної допомоги. Психологічні проблеми розвитку дітей молодшого шкільного віку, аналіз їх причин та зміст психологічної допомоги.

Корекція шкільних страхів і тривожності у молодших школярів. Вікові та невротичні страхи. Страх шкільного навантаження, оцінки вчителя і дорослих, дидактогенії, конфлікти з однолітками та шкільні неврози. Застосування арттерапії як засобу психокорекції страхів. Використання методу поступової десенсибілізації та методу відреаговування страху, тривоги та напруження.

Феномен шкільної дезадаптації. Внутрішні й зовнішні причини виникнення шкільної дезадаптації. Специфічні порушення формування особистості дитини як фактор дезадаптації до шкільного навчання.

Індивідуальні заняття з дитиною та групова сімейна терапія як корекційні засоби подолання шкільної дезадаптації. Комплексна психологічна корекція дитячої гіперактивності.

Ліворукість, емоційна неврівноваженість, збудливість, рухова розгальмованість, гіперактивність і дефіцит уваги, як фактори шкільної дезадаптації,; шляхи корекції. Шляхи, способи та прийоми корекції пізнавальної сфери молодшого школяра та окремих компонентів готовності до шкільного навчання.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ ПРОБЛЕМ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Тема 5. Психокорекція і розвиток особистості у підлітковому віці

Психічні новоутворення та специфічні труднощі підліткового віку. Особливості роботи психолога з особами підліткового віку.

Форми і методи корекції підлітків з дисгармонійним розвитком, спрямованої на узгодження їх особистісної структури, сімейних взаємин та вирішення актуальних психотравмуючих проблем. Групові заняття з підлітками (рольові ігри, клінічні

рольові ігри; сюжетно-рольові ігри та ігри-драматизації) як спосіб оволодіння та розширення діапазону можливих варіантів поведінки у складних ситуаціях. Корекція поведінки підлітка шляхом розвитку навичок саморегуляції та застосування сугестивних методів (аутогенне тренування; психорегулююче тренування).

Методи сюжетних уявлень та сенсорних образів-асоціацій як спосіб корекції емоційних станів, настроїв, розвитку комунікативних навичок, перцептивних процесів тощо.

Диференційовані методи психокорекції особистісної сфери підлітків (акцентуацій характеру, когнітивної, емоційної, поведінкової складових Я-концепції; механізмів психологічного захисту).

Корекція поведінкових порушень у підлітків (агресивна поведінка).

Використання елементів психосинтезу та психодрами з метою корекції труднощів негативних переживань.

Корекція поведінкової сфери, афективної сфери, викривленої мотиваційно-потребової сфери, когнітивних викривлень, які підсилюють дисгармонію особистості; «афективної логіки» підлітків з адитивною поведінкою.

Тема 6. Психокорекція основних проблем юнацького віку

Загальна характеристика віку: аналіз психологічних проблем юнацького віку. Особливості роботи психолога з особами юнацького віку.

Психокорекційна робота з юнаками: навчання методам саморегуляції емоційних станів; навичок адекватного розв'язування різних життєвих ситуацій з допомогою рольового тренінгу.

Психологічна корекція труднощів спілкування та розвитку соціальної й комунікативної компетентності засобами соціально-психологічного тренінгу.

Формування лідерських якостей. Групова (тренінг лідерських якостей) та індивідуальна (консультування за результатами тестування) моделі роботи з юнаками. Розвиток індивідуальних стилів навчальної діяльності старшокласників.

Створення психолого-педагогічних умов для розвитку у старшокласників почуття впевненості в собі й компетентності у навчальній діяльності та у соціальній взаємодії з педагогами й однолітками.

Тренінг особистісного росту.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теоретичні заняття з вибіркового курсу реалізуються у формі лекцій і практичних занять; поряд з тим, передбачається самостійна робота студентів.

На **лекційних заняттях** рекомендується уважно слухати, стисло, чітко, схематично конспектувати основні положення, висновки, узагальнення; робити примітки на полях, виділяти ключові поняття, думки і слова; формулювати запитання й активно відповідати на поставлені питання. Перевірити терміни і поняття за допомогою словників, енциклопедій, вписати тлумачення у конспект. Під час підготовки до лекції необхідно поновити у пам'яті зміст попередніх лекційних занять; визначитись із питаннями, поняттями чи матеріалом, який викликає труднощі, спробувати знайти відповідь у рекомендованій літературі. Якщо самостійно впоратись зі складностями не вдалося, – підготувати запитання до викладача. Після лекції також слід прочитати свій конспект, якщо виникають питання, – звернутися з ними до викладача і/або ознайомитися з варіантами викладення даної теми у підручниках і навчальних посібниках, науковій літературі з курсу.

Самостійна робота є невід'ємною складовою вивчення навчальної дисципліни. Вона здійснюється за такими напрямками:

- підготовка теоретичних питань до практичних занять;
- конспектування та аналіз джерел для самостійного опрацювання;
- підготовка усних виступів та безпосередні виступи;
- виступи за результатами виконання індивідуальних творчих завдань;
- підготовка до поточних модульних контрольних робіт та заліку.

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань практичного заняття, які повністю або частково розглядаються на лекції або виносяться на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки

– Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).

– Візьміть у бібліотеці університету (або скористайтесь електронним варіантом) джерела, зазначені у списку основної літератури до заняття.

Визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.

- Прочитайте ці розділи.

- Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання.

- Визначте основні поняття, які ви повинні засвоїти.

- Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми.

- Для кращого засвоєння та запам'ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу.

- Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями Ви можете звернутися на консультації до викладача.

- Перевірте, як Ви засвоїли опрацьоване питання. Ви можете це зробити, відповівши на питання для самоперевірки, тестові питання до теми або розв'язавши практичні завдання.

Конспектування та аналіз (першо)джерел передбачає поглиблений розгляд окремих питань теми. Для конспектування пропонуються статті з фахових журналів, розділи монографій або підручників.

Алгоритм підготовки

- Прочитайте запропоноване першоджерело.

- Правильно оформіть бібліографію першоджерела (автор, назва, вихідні дані за вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»).

- Напишіть план (простий або складний).

- Для кожного пункту плану виділіть основні положення проблеми, яка висвітлюється у першоджерелі.

- Представте прочитаний текст у вигляді тез або анотації, використовуючи, при потребі, схеми, таблиці, графіки тощо.

Для самоперевірки перекажіть статтю, використовуючи власний конспект.

Підготовка до поточних модульних контрольних робіт (МКР) та заліку має на меті узагальнення та систематизацію знань з окремого модуля або дисципліни у цілому.

Алгоритм підготовки

- Ознайомтеся з переліком питань та завдань до МКР або заліку.

- Підберіть підручники, інструктивно-методичні матеріали або іншу довідкову літературу, необхідну для підготовки (її перелік ви

можете знайти в робочій програмі або інструктивно-методичних матеріалах).

– Перегляньте зміст кожного питання, користуючись власними конспектами або підручниками.

– Визначте рівень знань з кожного питання.

– Визначте питання, які потребують ретельнішої підготовки (опрацювання додаткової літератури, складання конспектів, схем, виконання окремих завдань тощо). З цією метою зверніться до алгоритму підготовки теоретичних питань до практичних занять.

– Для самоперевірки перекажіть теоретичні питання або виконайте практичне завдання.

Пам'ятка. Якщо Ви маєте труднощі у підготовці окремих теоретичних питань або виконанні практичних завдань, Ви можете звернутися за консультацією до викладача. Час проведення консультацій зазначений у Графіку проведення консультацій (кафедра загальної, вікової та соціальної психології).

Форми самостійної роботи студентів. У межах дисципліни «КПРД» самостійна робота студентів виступає одним з базових компонентів навчання, набуття загальнокультурних і професійних компетенцій, передбачених компетентнісно-орієнтованим навчальним планом і робочою програмою навчальної дисципліни. У процесі самостійної роботи студенти демонструють свої творчі риси, піднімаються на вищий рівень професіоналізації.

При вивченні курсу «КПРД» використовуються наступні **форми самостійної роботи:**

1) складання порівняльної таблиці на тему «Методи психологічної корекції особистісних і поведінкових проблем», орієнтуючись на зміст тем, які входять до 1-го змістовного модулю «Теоретико-методологічні засади КПРД»;

2) аналіз професійно-орієнтованої (проблемної) ситуації;

3) узагальнення й систематизація опрацьованого матеріалу по одній (самостійно визначеній студентом) темі 2-го чи 3-го змістовного модулів у формі конспекту (опорного/схематичного конспекту; конспект-схеми; логічної схеми). Конспектована тема обов'язково має містити елементи психологічної корекції;

4) підготовка до складання заліку.

Результати самостійної роботи подаються студентами на перевірку викладачеві відповідно до визначених календарних термінів; отримані бали обов'язково враховуються при виставленні заліку.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

<i>№ з/п</i>	<i>Назва теми практичного заняття</i>	<i>К-ть годин</i>
1	Методи корекції особистісних проблем і поведінки в дитячо-юнацькому віці	2
2	Дошкільник як суб'єкт надання психологічної допомоги	2
3	Психологічний супровід соціально і педагогічно занедбаних молодших школярів	2
4	Технології психокорекційної роботи з підлітками-жертвами насилля	2
5	Технології подолання юнацьких криз	2

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ПРИ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНІЙ СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ

<i>Види контролю</i>	<i>К-сть</i>	<i>Бали</i>	<i>Заг. кількість балів</i>
Практичні заняття	5	10	50
Модульні контрольні роботи (поточні)	3	5	15
<i>Методологічна рефлексія:</i> підготовка порівняльної таблиці «Методи псих. корекції особистісних і поведінкових проблем»	1	10	10
<i>Професійна рефлексія:</i> розв'язання професійно орієнтованого завдання	1	10	10
<i>Дидактична рефлексія:</i> опорний конспект з елементами психологічної корекції	1	10	15
Всього			100

Практичне заняття 1.

Методи корекції особистісних проблем і поведінки в дитячо-юнацькому віці (2 год.)

Ціль: поглиблення знань студентів з методологічних засад психокорекційної практики; ознайомлення студентів з основними напрямками зарубіжної психокорекції, аналіз їх спільних та відмінних рис.

Ключові поняття теми: ігротерапія, арт-терапія, музикотерапія; бібліотерапія; танцювальна терапія; проєктивний малюнок; казкотерапія; лялько-терапія; ірраціональна установка; когнітивні викривлення; почуття реальності; стани Я, психологічна гра, життєвий сценарій, погладжування, вимагацькі почуття, заборони; ранні рішення; інтроекція, проєкція, ретрофлексія, дефлексія, конфлуенція, «незакінчена справа минулого»; Я-реальне, Я-ідеальне, самоактуалізація, воля до смислу, смисл життя, свобода волі, автентичність, конгруентність, логотерапія, екзистенція, відповідальність, клієнт-центрована терапія

Питання до розгляду

1. Ігротерапія: загальна характеристика, основні форми та види
2. Арт-терапія: коротка характеристика провідних напрямків (музикотерапія; бібліотерапія; танцювальна терапія; проєктивний малюнок; казкотерапія; лялько-терапія)
3. Методи поведінкової корекції (систематична десенсибілізація; імерсійні методи; «жетонний» метод; метод холдингу)
4. Застосування методів когнітивної терапії з корекційною метою (аналіз та логічна аргументація; самоаналіз та самопізнання; метод розототожнення; метод керування своїми почуттями; метод усвідомлення власних думок; аналіз та переструктурування поглядів людини; зміна особистісних настанов тощо)
5. Гуманістично-екзистенційний напрямок надання психологічної допомоги (клієнт-центрований підхід К. Роджерса, логотерапія В. Франкла)
6. Психодрама: основні форми і види (психодрама, центрована на клієнті; центрована на протагоністі; на темі; на групі)

Основна

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: Теория и практика: Учеб. пособие. – К.: Укртехпрес, 1997. – 216 с.
2. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей. – М.: Издательство МГУ, 1990. – 136 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 310 с.
4. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: Навч. посібник. – 2-ге вид., стер. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.
5. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Морено: Пер. с нем. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 352 с.
6. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений: Пер. с англ. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 368 с.
7. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 448 с.
8. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учеб. Пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ «Сфера», 2002. – 512 с.
9. Основы психотерапии: учебн. пособ. для студ. вузов, которые обучаются по спец. «Психология», «Социальная педагогика» / Л.Ф. Бурлачук, И.А. Грабская, А.С. Кочарян. – К.: Ника-Центр, 2001.
10. Романова Е.С., Потемкина О.Ф. Графические методы в психодиагностике. – М.: Дидакт, 1992. – 256 с.

Додаткова

1. Групповая психотерапия / Под ред. Б. Карвасарского, С. Ледера. – М.: Медицина, 1990. – 384 с.
2. Динейка К. Движение, дыхание, психофизическая тренировка. – Мн.: Полымя, 1981. – 144 с.
3. Киппер Д. Клинические ролевые игры и психодрама: Библиотека практической психологии и психотерапии: Пер с англ. – М.: ООО «Независимая фирма «Класс»», 1993. – 223 с.

4. Линдерман Х., Селье Г. Система психофизического саморегулирования: Пер с нем. – М.: МНПП «РЭНАР», 1992. – 160 с.
5. Лысенко Ю.Н., Никольский И.Д. Оптимизация функционального состояния организма путем использования суггестивно-музыкальных – биозвуковых средств // Гигиена и санитария. – 1989. – №11.
6. Методы эффективной психокоррекции: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 1999. – С. 623-699, 700-725.
7. Напеєнко О.К., Петров К.О. Психічна саморегуляція. – К.: Здоров'я, 1995. – 238 с.
8. Панов А.Г., Беляев Г.С., Лобзин В.С., Копылова И.А. Теория и практика аутогенной тренировки / Под ред. В.С. Лобзина. – Л.: Медицина, 1980.
9. Психотерапия: Учебник для вузов / Л. Бурлачук, А. Кочарян, М. Жидко. – СПб.: Питер, 2003.
10. Роджерс К. Клиентцентрированная терапия: Пер. с англ. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 1997. – 320 с.
11. Ротенберг В.С. Сновидения, гипноз и деятельность мозга. – М.: ООО «Центр гуманитарной литературы», 2001. – 256 с.
12. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика: Пер с англ. / Под ред. Л.А. Петровской. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
13. Чистякова М.И. Психогимнастика / Под ред. М.И. Буянова. – М.: Просвещение, 1990. – 128 с.
14. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

Питання для самоперевірки знань

1. Які теоретичні підходи визначають методику корекційної роботи?
2. Основні форми психокорекційної роботи?
3. Спеціаліст з якою спеціальністю та кваліфікацією має право надавати професійну психологічну допомогу?
4. Поняття ігрової терапії.
5. Розкрити структурні складові дитячої гри.
6. Що є основними психологічними механізмами корекційного впливу гри?

8. Перелічити основні види і форми ігротерапії (за теоретичними підходами, за функціями, за формою, за структурою використаного матеріалу).

9. Основні корекційні механізми арттерапії.

10. Основні форми та напрямки арттерапії.

11. Ціль, провідні задачі, специфічні особливості, механізми корекційного впливу основних видів арттерапії.

12. Розкрити принцип класичного обумовлення невротичної тривожності як основу методу систематичної десенсибілізації Д. Вольпе.

13. Для вирішення яких проблем застосовується метод десенсибілізації?

14. Які основні етапи застосування методу систематичної десенсибілізації?

15. Проілюструйте поетапно роботу психолога методом десенсибілізації при вирішенні проблеми: страх дитини-дошкільника перед польотами на літаках.

16. За допомогою двох імерсійних методів (метод повені, метод імплзії, метод парадоксальної інтенції) проілюструйте фрагмент корекційної роботи з дівчинкою 5-ти років, яка боїться виховательки у дитячому садку.

17. Поняття та основні цілі використання «жетонного» методу

18. Продемонструйте варіант роботи з агресивним хлопчиком-дошкільником, взявши за основу «жетонний» метод

20. Проаналізуйте холдинг-метод О. Нікольської і визначте його позитивні та негативні сторони. Відповідь аргументуйте.

21. Що таке психодрама, яка ціль її застосування та основні задачі?

22. Пояснити зміст п'яти основних структурних елементів класичної психодрами Я. Морено (протагоніст; режисер; допоміжне «Я»; глядачі; сцена).

23. Визначте основну ідею, на якій ґрунтується когнітивно-орієнтована психотерапія та психокорекція

24. Які основні психотехніки когнітивної психокорекції вам відомі?

25. Які основні техніки застосовуються у поведінковій психокорекції?

26. Прокоментуйте поняття «особистість» у поведінковій психології.

■ Завдання для самостійної роботи студентів – далі СРС

1. Опрацювавши наведену вище літературу і складіть картотеку технік (не менше 5). Зазначені техніки у кожній з наведених нижче груп мають бути орієнтовані на корекцію якоїсь конкретної проблеми (напр., 5 технік поведінкової корекції, орієнтовані на роботу з дитячою тривожністю і т.д.):

- когнітивної корекції;
- поведінкової корекції;
- гуманістично-екзистенційної корекції;
- психодрами;
- арт-терапії.

2. Виконайте наступні практичні завдання (виконується письмово у будь-якій зручній для студента формі).

Підберіть техніки психодрами, за допомогою яких можна наблизитись до вирішення таких проблем:

- робота з 20-тирічним ревнливим юнаком;
- робота з 30-тирічною жінкою, котра має проблеми з кар'єрним ростом;
- робота з молодим подружжям, в якому постійно виникають конфлікти через неможливість адекватно розподілити сімейні ролі;
- робота з дівчиною 25-ти років, яка занадто піддається впливу з боку матері і не може побудувати власної родини.

Практичне заняття 2.

Дошкільник як суб'єкт надання психологічної допомоги (2 год.)

Ціль: систематизація знань студентів про специфіку емоційно-вольового розвитку дітей дошкільного віку та про особливості становлення міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими

Ключові поняття теми: ігротерапія, сюжетно-рольова гра, режисерська гра, психогімнастика, казкотерапія, казка, метафора, бібліотерапія, лялькотерапія

Питання до розгляду

1. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери дитини-дошкільника
2. Ігротерапія та казкотерапія як методи подолання емоційних та поведінкових розладів дошкільника (розкрити **особливості** застосування цих методів у роботі з дітьми дошкільного віку)
3. Корекція афективної поведінки засобами сюжетно-рольових, режисерських та творчих ігор
4. Корекція міжособистісної взаємодії у групах дитячого садка (непопулярності дитини; нетовариськості; не сформованості операціонального блоку ігрової діяльності; відлюдкуватості; егоїстичних тенденцій; конфліктної поведінки; антилідерства тощо)

Література

Основна

1. Бретт Дорис. «Жила-была девочка, похожая на тебя»: Психотерапевтические истории для детей; пер. с англ. Г.А. Павлова. – М.: Независимая фирма «Класс», 2001. – 132 с.
2. Диагностика и коррекция психического развития дошкольников / Под ред. Я.Л. Коломинского, Е.А. Панько. – Мн., 1997.
3. Ермолаева М.В., Миланович Л.Г. Методы работы психолога с детьми дошкольного возраста. – М., 1996.
4. Зеленкова Г.В. Функционально-статистический анализ сказок, сочиненных детьми // Вопросы психологии. – 2001. – №6. – С. 17-27.
5. Кравцова Е.Е., Нурахонова А.А., Степанова В.В. Как помочь детям преодолеть трудности в поведении. – Мн., 1990.
6. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 448 с. – (С. 122-134)
7. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 512 с.
8. Радина Н.К. Истории и сказки в психологической практике. – СПб.: Речь, 2006. – 208 с.

9. Смирнова Е.О., Холмогорова В.М. Межличностные отношения дошкольников: Диагностика, проблемы, коррекция / Е.О. Смирнова, В.М. Холмогорова. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 159 с.
10. Смирнова Т.П. Психологическая коррекция агрессивного поведения детей / Т.П. Смирнова. – Ростов н/Д: ФЕНИКС, 2003. – 160 с.
11. Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой: для работы с детьми дошкольного возраста // <http://www.nkozlov.ru>
12. Я работаю психологом... Опыт, размышления, советы / Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: ТЦ «Сфера», 1999. – С. 55-75.

Додаткова

1. Бютнер Кристиан. Жить с агрессивными детьми / Под ред. А.Б. Холмогорова; пер. с нем. Д.В. Дмитриева. – М.: Педагогика, 1991. – 90 с.
2. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літ-ри, 2007. – 392 с.
3. Заика Е.В., Лотоцкая М.Ю. Методики исследования эмоций в клинической психологии // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. – №6. – С. 62.
4. Зимбардо Ф. Застенчивый ребенок / Филипп Зимбардо, Ширли Рэдл; пер. с англ. А.А. Рунихина. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 304 с.
5. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: ООО «Речь», 310 с.
6. Набойкина Е.Л. Сказки и игры с «особым» ребенком. – СПб.: Речь, 2006. – 144 с.
7. Ткачова Р.В. Коррекция межличностных отношений в системе «ребенок – сверстники – взрослые»: из опыта работы // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. – №7. – С. 39.
8. Хухлаева О.В. Основы психологического консультирования и психокоррекции: Учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
9. Шинкаренко О.В. Використання психотерапевтичних метафор у роботі практичного психолога // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. – №8. – С. 66.
10. Шипицына Л.М., Хилько А.А., Гилямова Ю.С., Демьянчук Р.В., Яковлева Н.Н. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Под науч. ред. проф. Л.М. Шипицыной. – СПб.: Речь, 2005. – 200 с.

Питання для самоперевірки знань

1. Виділіть та поясніть, які корекційні функції виконують сюжетно-рольові, режисерські та творчі ігри при їх застосуванні у роботі з дітьми-дошкільнятами з афективною поведінкою
2. Які основні причини виникнення труднощів міжособистісної взаємодії дошкільників у групі однолітків?
3. У чому полягає психологічний супровід розвитку дитини-дошкільника?
4. Які емоційні порушення виникають переважно у дошкільному віці, які шляхи їх корекції вам відомі?
5. Складіть програму психологічної характеристики дитини дошкільного віку
6. Підготуйте перелік ситуацій, які можна використовувати при діагностиці афективної поведінки дошкільника
7. За допомогою яких діагностичних методів можна виявити становище дитини у групі однолітків? Розкрийте зміст дитячої соціометрії та специфіку її застосування
8. Які основні етапи корекційної роботи з дітьми, котрі мають труднощі у спілкуванні?
9. Підготуйте стендовий практичний матеріал у вигляді рекомендацій батькам дошкільника з проблеми афективної поведінки та нетовариської, конфліктної поведінки їх дитини [див.: 10, дод літ-ра].

Завдання для СРС

1. **Опрацювавши** самостійно наступні питання до теми, скласти стислий конспект або структурно-логічну схему:
 - 1.1. Казкотерапія як метод подолання емоційного неблагополуччя дошкільника
 - 1.2. Попередження та корекція дитячих неврозів

Література

1. Гарбузов В.И., Захаров А.И., Исаев Д.Н. Неврозы у детей и их лечение. – Л.: Медицина, 1977. – 272 с.
2. Захаров А.И. Неврозы у детей и подростков. – Л.: Медицина, 1988. – 248 с.

3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 310 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Игры в сказкотерапии / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева, Т.М. Грабенко. – СПб., 2008. – 208 с.
5. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Проективная диагностика в сказкотерапии / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева, Е.А. Тихонова. – СПб., 2003. – 202 с.
6. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Путь к волшебству: (теория и практика сказкотерапии): книга для заботливых ищущих родителей, психологов, педагогов, дефектологов и методистов / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева; ред. Г.А. Седова. – СПб., 1998. – 349 с.
7. Короткова Л.Д. Сказкотерапия для дошкольников и младшего школьного возраста: метод. рекомендации для пед. и психокоррекц. работы / Л.Д. Короткова. – М., 2003. – 126 с.
8. Практика сказкотерапии: сборник сказок, игр и терапевтических программ / под ред. Н.А. Сакович. – СПб., 2007. – 219 с.
9. Спиваковская А.С. Профилактика детских неврозов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988.
10. Ткач Р. М. Сказкотерапия детских проблем / Р.М. Ткач. – СПб.; М., 2008. – 117 с.
11. Тренинг по сказкотерапии. Развивающая сказкотерапия: сборник программ по сказкотерапии / под ред. Т.Д. Зинкевич-Евстигнеевой. – СПб., 2000. – 254 с.

Практичне заняття 3. Психологічний супровід соціально і педагогічно занедбаних молодших школярів (2 год.)

Ціль: оволодіння інформацією про технології, методи та засоби надання психологічної допомоги дітям «групи ризику» у досягненні ними необхідного рівня шкільної зрілості в системі корекційно-розвиваючого навчання

Ключові поняття теми: педагогічна і соціальна занедбаність; психогімнастика; когнітивна терапія; арттерапія; методи позитивного спілкування; метод десенсибілізації до оцінювання; адекватна самооцінка; позитивне сприймання себе та інших

Питання до розгляду

1. Особливості особистості соціально і педагогічно занедбаних молодших школярів.

2. Розвиток занедбаного молодшого школяра як суб'єкта спілкування.

3. Психокорекційна робота з педагогічно занедбаними молодшими школярами як суб'єктами навчальної діяльності.

Література

Основна

1. Ануфрієв А.Ф., Костромина С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения. – М.: Издательство «Ось-89», 1997. – 224 с.
2. Бастун Н.А. Диференційна діагностика шкільного невстигання та стратегії його корекції // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №(23). – С. 10.
3. Битянова М.Р., Азарова Т.В., Афанасьєва Е.И., Васильєва Н.Л. Работа психолога в начальной школе. – М.: Совершенство, 1998. – 352 с.
4. Боянжу М.Г. Педагогическая коррекция в начальной школе // Таврійський вісник освіти: Науково-методичний журнал. – 2007. – №4 (20). – Херсон: Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. – С. 199-215.
5. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование: Проблемы психического развития детей. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 136 с.
6. Коробко С., Коробко О. Робота психолога з молодшими школярами. – К.: Літера, 2006. – 136 с.
7. Коррекционная педагогика в начальном образовании / Под ред. Г.Ф. Кумариной. – М.: Academia, 2003.
8. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к школьному обучению. – М., 1991.
9. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 448 с.

10. Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / Под ред. Д.Б. Эльконина, А.Л. Венгера. – М.: Педагогика, 1988. – 136 с.
11. Цукерман Г.А. Что развивает и чего не развивает учебная деятельность младших школьников // Вопросы психологии. – 1998. – №3. – С. 68-82.

Додаткова

1. Агеева И.А. Коррекционные техники в школе. – СПб.: Речь, 2004. – 184 с.
2. Заика Е.В. Игры для развития внутреннего плана действий школьников // Вопросы психологии. – 1994. – №6. – С. 60-69.
3. Заика Е.В. Упражнения для развития взаимосвязи образно-пространственного и вербального мышления // Вопросы психологии. – 1996. – №2. – С. 24-31.
4. Заика Е.В. Упражнения для формирования навыка чтения у младших школьников // Вопросы психологии. – 1995. – №6. – С. 43-55.
5. Заика Е.В., Лантушко Г.Н. Игры для формирования раскрепощенности в познавательной сфере школьников // Вопросы психологии. – 1997. – №4. – С. 58-63.
6. Заика Е.В., Назарова Н.П., Маренич И.А. Об организации игровых занятий для развития мышления, воображения и памяти // Вопросы психологии. – 1995. – №1. – С. 41-46.
7. Ілляшенко Т.Д. Формування у дітей передумов засвоєння навичок письма і читання // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – №1. – С. 71.
8. Мильруд Р.П., Можейко О.В. Диагностика стойких и временных познавательных трудностей у младших школьников // Вопросы психологии. – 2001. – №3. – С. 117-121.
9. Падалка О.С. та ін. Педагогічні технології: Навч. посібник. – К.: Українська енциклопедія, 1995. – 253 с.
10. Прохоров А.О., Генинг Г.Н. Особенности психических состояний младших школьников в учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1998. – №4. – С. 42-54.
11. Хухлаева О.В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
12. Я работаю психологом... Опыт, размышления, советы / Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: ТЦ «Сфера», 1999. – С. 55-75.

Питання для самоперевірки знань

1. Дати визначення поняття «готовність до школи»
2. Які ознаки неготовності до шкільного навчання ви знаєте?
3. Які ознаки характеризують дитину молодшого шкільного віку як педагогічно та соціально занедбану?
4. Перевірте готовність до навчання у школі одного першокласника, дайте характеристику рівня його готовності і зазначте можливі проблеми у навчанні чи спілкуванні з однолітками, вчителем
5. Підберіть батарею психодіагностичних тестів, спрямованих на виявлення причин соціальної занедбаності молодшого школяра
6. Складіть (спільно з шкільним психологом) перелік завдань, вправ, ігор для розвитку емоційного компоненту особистості молодшого школяра як суб'єкта навчальної діяльності
7. Розкрийте організаційну структуру психологічної підтримки соціально занедбаного молодшого школяра
8. Які основні напрямки можна виділити у груповій психокорекційній роботі, націленій на подолання соціальної та педагогічної занедбаності?
9. Що таке терапевтичні метафори? Наведіть приклади
10. Де, як і в яких випадках застосовуються рефлексивні технології?
11. На яких принципах ґрунтується індивідуальна корекційна робота з молодшими школярами «групи ризику»
12. Чи можливо відстежити динаміку корекційної роботи з цими дітьми? Яким чином?
13. У чому полягає специфіка консультування та просвіти батьків і вчителів, орієнтованих на збереження психологічного здоров'я дитини з «групи ризику»?
14. Як організувати групову допомогу дітям із шкільними страхами?
15. Поясніть, що таке соціальна та педагогічна занедбаність, чи співпадає смислове навантаження цих термінів у вітчизняній та зарубіжній психокорекційній практиці?
16. Чому ефективна робота з подолання соціальної та педагогічної занедбаності повинна мати комплексний характер?

Завдання для СРС

1. Опрацюйте самостійно статтю Г.Ю. Тряпичіної, відповіді на питання законспекуйте:

- 1.1.** Корекція психологічної готовності дітей до школи.
- 1.2.** Корекція типів невстигання у навчанні учнів початкових класів.
- 1.3.** Рання профілактика педагогічної занедбаності учнів.

Тряпичіна Г.Ю. Експериментальна програма компенсаторно-коректурного розвитку довільної сфери дітей в початковій школі // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №2-3 або URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3902/86/>

2. Скориставшись джерелом №9 у списку Основної літ-ри – Овчарова Р.В., складіть і заповніть Таблицю.

Система психолого-педагогічної корекції соціальної і педагогічної занедбаності молодшого школяра

<i>Підструктура особистості</i>	<i>Предмет корекції</i>	<i>Педагогічні прийоми корекції</i>	<i>Психологічні прийоми корекції</i>
1. Індивідуально-типологічні особливості			
2. Властивості суб'єкта спілкування			
3. Властивості суб'єкта діяльності			
4. Властивості суб'єкта самосвідомості			

Практичне заняття 4. Технології психокорекційної роботи з підлітками-жертвами насилля (2 год.)

Ціль: оволодіння знаннями, спрямованими на поліпшення орієнтації студентів у питаннях сутності феномену насилля, його форм, змістовних характеристик цих форм, критеріїв виокремлення основних груп ризику, які найчастіше стають жертвами насильницьких дій, а також орієнтовних шляхів надання психологічної допомоги.

Ключові поняття теми: зневага; насилля; економічне, емоційне, психологічне, фізичне насилля; фізично жорстоке ставлення; сексуальні зловживання; віктимна поведінка, жертва, девіації.

Питання до розгляду

1. Підліток і насилля: категоріальний апарат, форми насилля, причини виникнення, фактори ризику та особистісні характеристики підлітків-жертв насилля.
2. Особливості надання допомоги підліткам, які постраждали від насилля.
3. Психодіагностична та консультативна робота з дітьми та підлітками-жертвами насилля.
4. Психотерапія і психопрофілактика насилля.
5. Методи психокорекції особистісних та поведінкових розладів засобами спеціальних програм (наприклад, корекційна програма Дж.Г. Мендела та Л. Дамона) [10, основна літ-ра].

Література

Основна

1. Беличева С.А. Основы превентивной психологии / С.А. Беличева. – М., 1993.
2. Васильев В.Л., Мамайчук И.И. Анализ личности несовершеннолетних жертв половых преступлений // Вопросы психологии. – 1993. – №1. – С. 61-68.
3. Васьківська С.В. Основи психологічного консультування: Навчальний посібник. – К.: ЗАТ «Четверта Хвиля», 2004. – С. 170-175 (трансформація емоційних реакцій).

4. Ильина С.В. Влияние насилия на возникновение личностных расстройств // Вопросы психологии. – 1998. – №6. – С. 65-75.
5. Меньшикова Е.С. Жестокое обращение с детьми и его возможные отдаленные последствия // Психологический журнал. – 1993, Том 14. – №6. – С. 110-118.
6. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – Раздел 3, глава 4.
7. Оказание медико-психологической и правовой помощи детям и подросткам, пострадавшим от насилия: Методические рекомендации / В.А. Шелкова. – Ярославль, 1996.
8. Осухова Н.Г. Психодрама: помощь детям, пережившим насилие // Педагогика. – 2000. – №3. – С. 86-97.
9. Печенік Г.С. Філософські проблеми визначення поняття насильства // Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – № 28 (52). – С. 21-27.
10. Фурманов И.А., Фурманова Н.В. Психология депривированного ребенка: Пособие для психологов и педагогов. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. – С. 217-267.

Додаткова

1. Вакуліч Т.М. Сутнісна характеристика особистісної віктимності як психологічного феномену // Актуальні проблеми практичної психології: Зб. наук. праць. Частина 1 / Відп. ред. Тавровецька Н.І. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – С. 183-191.
2. Ворник Б.М. Сексуальное насилие по отношению к детям и молодёжи в Украине. – К.: Киевский центр семейного консультирования, 1997.
3. Грабська І.А. Насильство у подружніх відносинах // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – №9. – С. 22-26.
4. Гончаров В.Л. Домашнє насилля: як захистити дитину. – К.: Шк. світ, 2009. – 120 с.
5. Демчук О.А. Психологічна допомога дітям та підліткам, що зазнали насильства. URL: <http://dspace.udpu.edu.ua>
6. Іващенко В.С. Сексуальні зловживання щодо дітей та підлітків в Україні. // Практична психологія та соціальна робота. – №4. – 1998. – С. 43-45.
7. Казьміришена-Файденко О.С. Ефективні методи допомоги підліткам, що стали жертвами сексуального насильства. URL:

<http://intkonf.org/kazmirishena-faydenko-o-s-efektivni-metodi-dopomogi-pidlitkam-scho-stali-zhertvami-seksualnogo-nasilstva/>

8. Лебедев Д.В. Психологичні особливості спілкування консультанта кризового центру з постраждалими від сучасного сексуального рабства // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ-Ніжин: Видавництво НДУ, ДС «Міланік», 2007. – Том 10, Вип. 1. – С. 11-13.
9. Миронова М.В. Влияние ПТС у пострадавших от сексуального насилия // Помощь пережившим сексуальное насилие. – М., 2000. – С. 90-97.
10. Мэнделл Дж.Г., Дамон Л. Групповая психотерапевтическая работа с детьми, пережившими насилие. – М.: ГИЦ ВЛАДОС, 1998.
11. Онищенко Ю.В. Насильство в сім'ї: стан та проблеми // Педагогіка толерантності. – 2001. – №3-4, 39-47с.
12. Панок В.Г. Скривджені діти. Аналіз проблеми. – К.: Ніка-Центр, 1997. – 70 с.
13. Сафонова Т.Я. Жесткое обращение с детьми // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – №2. – С. 17-29.
14. Фурманов И.А. Насилие над детьми: сходство и различия психологических последствий // Теоретические и прикладные аспекты кризисной психологии: Сб. науч. трудов. – Мн., 2001.
15. Фурманов И.А. Психологическая реакция жертвы, пережившей попытку изнасилования // Социально-психологическая реабилитация населения, пострадавшего от экологических и техногенных катастроф: Материалы V Международной конференции. – Мн., 1998.
16. Хархан О. Стосунки батьків, дітей, та їх вплив на поведінку підлітків // Соціальна психологія. – 2003. – №4. – С. 139-142.
17. Холл З. Последствия сексуальных и психологических травм детства // Психологический журнал. – 1992, Том 13. – №5.
18. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / Научный редактор В.В. Лебединский. – М.: Наука, 1990.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте психологію переживання насилля дитиною, підлітком
2. Які події можна вважати насильницькими щодо іншої людини?

3. Які форми насилля та основні групи ризику, котрі стають жертвами насилля, Вам відомі?
4. У чому полягає специфіка домашнього насилля?
5. Чи всяка людина здатна до насильницьких дій? Чи існує певна особистісна схильність до такої поведінки?
6. Які психологічні наслідки насилля, перенесеного у дитячому та підлітковому віці?
7. Наведіть основні характеристики посттравматичного синдрому (ПТС)
8. У чому полягає мета психологічної допомоги підліткам-жертвам насилля
9. У чому полягають особливості технології кризового консультування та кризової терапії?
10. Складіть сценарій кризової допомоги жертві насилля, обравши одну з відомих Вам форм (на прикладі конкретної ситуації)

Завдання для СРС

1. Законспекуйте роботу Мальцевої О.А., розкривши зміст первинної, вторинної й третинної профілактики підліткової жорстокості

Мальцева О.А. Профилактика жестокости и агрессивности в подростковой среде и способы ее преодоления. – М.: АСТ-пресс, 2009. – Лекция 13.

Практичне заняття 5. Технології подолання криз юнацького віку (2 год.)

Ціль: узагальнення та систематизація знань студентів про психологічні особливості становлення особистості у юнацькому віці; уточнення специфіки перебігу та новоутворення віку, які з'являються в ході криз 17 та 21 років; ознайомлення з техніками та технологіями надання психологічної допомоги особам, які знаходяться в нормативній кризі

Ключові поняття теми: криза, смисло-життєва криза, екзистенційна криза, стратегії опанування кризи, криза зустрічі з дорослістю, особистісне зростання, криза ідентичності, особистісний контроль над ситуацією кризи, нормативна – ненормативна криза

Питання до розгляду

1. Психологічна підтримка в юнацькому віці (чітко визначити поняття: криза, екзистенційна криза, криза зустрічі з дорослістю, криза ідентичності, ціннісно-смилова криза, нормальна та аномальна криза, ненормативна криза) [12 осн. літ-ра].

2. Типи ставлення до кризи (ігноруюче, перебільшуюче, демонстративне, волонтаристське, продуктивне ставлення) [10 осн. літ-ра].

3. Стадії кризи та можливості індивідуального контролю [10 осн. літ-ра].

4. Форми і способи опанування кризи:

4.1. Техніки життя у складних умовах

4.2. Опановуюча поведінка (копінг-поведінка) та її види.

4.3. Стратегії психологічної підтримки (техніка психосинтезу Р.Асаджолі та Е. Йоманс) [8 осн. літ.].

4.4. Активні соціально-психологічні техніки (тренінг комунікативної компетентності; тренінг особистісного зростання; тренінг адаптивної поведінки).

Література

Основна

1. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал. – 1994, Том 15. – №1.
2. Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций // Психологический журнал. – 1995, Том 16. – №3.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. – М.: Наука, 1984.
4. Василюк Ф.Е. Типология переживания различных критических ситуаций // Психологический журнал. – 1995, Том 16. – №5.
5. Нартова-Бочавер С.К. «Coping Behavior» в системе понятий психологии личности // Психологический журнал. – 1997, Том 18. – №5.
6. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учеб. пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ «Сфера», 2002. – С. 60-68 (экзистенциальное направление психокоррекции).

7. Пурло О.Ю. Особливості психотерапії екзистенційної кризи // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ-Ніжин: Видавництво НДУ, ДС «Міланік», 2008. – Том 10, Вип. 6. – С. 192-196.
8. Романин А.Н. Основы психотерапии: Учеб. пособие для студентов ВУЗов. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – С. 21-24 (психосинтез Р. Ассоджоли).
9. Сватенкова Т.І. Дослідження особливостей прояву екзистенційної ситуації юності // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ-Ніжин: Видавництво НДУ, ДС «Міланік», 2007. – Том 10, Вип. 1. – С. 104-106.
10. Титаренко Т.М. Кризове психологічне консультування. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
11. Титаренко Т.М. Испытание кризисом: Одиссея преодоления. – Изд. 2-е, испр. – М.: «Когито-Центр», 2010. – 304 с.
12. Фридман Дж., Комбс Дж. Конструирование новых реальностей. Итсории и рассказы как терапия. – М.: Речь, 2001.
13. Хухлаева О.В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции: Учеб. пособие для студентов ВУЗов. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – С. 165-172.
14. Шихи Г. Возрастные кризисы. Ступени личностного роста. – СПб.: Питер, 1999.

Додаткова

1. Ассаджоли Р. Психосинтез: Теория и практика. – М.: «REFL-book», 1994. – 314 с.
2. Єрмакова Н.О. Самосприйняття як структурний компонент довіри до себе у студентів юнацького віку // Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – №28 (52). – С. 105-110.
3. Козлов В.В., Савюк Е.Е. Опыт комплексного подхода в психодиагностике и психокоррекции кризисных состояний // Метод психологии: Материалы 3-го Ярославского методологического семинара. – Ярославль: ЯрГУ, 2000. – С. 144-156.
4. Колесов Д.В. О структурно-содержательных характеристиках и проблеме «потери» целостности // Мир психологии. – 2004. – №4 (40). – С. 70-79.

5. Комлев А.А. Определение и самоопределение в становлении целостного человека // Мир психологии. – 2004. – №4 (40). – С. 41-51.
6. Миславский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте. – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
7. Пилипенко Н.М. Адаптація особистості до життєвої кризи // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №6. – С 140-146.
8. Пилипенко Н.М. Соціально-психологічний тренінг формування особистісних змін в умовах моделювання екзистенційної кризи // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №1.
9. Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. – 2-е изд., доп. и переаб. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 640 с.
10. Психологическая помощь и консультирование в практической психологии / Под ред. М.К. Тутушкиной. – СПб.: Изд-во «Дидактика Плюс», 1998. – 352 с.
11. Темрук О.В., Бакал А.М. Взаємозв'язок особистісної зрілості з проявами стресу у студентів педвузу // Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – №28 (52). – С. 214-219.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

Питання для самоперевірки знань

1. Які психологічні труднощі старших школярів складають задачі роботи шкільного психолога?
2. У яких випадках може використовуватись оргдіалог та тренінг особистісного зростання?
3. Складіть психологічний портрет одного із студентів в аспекті психологічної допомоги
4. Проведіть оргдіалог за правилами спілкування у своїй групі, проаналізуйте ефективність методики
5. Розробіть методику одного з занять запропонованого тренінгу особистісного зростання
6. Чи може особистість розвиватися без подолання кризових ситуацій.

7. Дайте визначення життєвої кризи й охарактеризуйте нормальну та аномальну кризи.

8. Які типи ставлення до кризових життєвих ситуацій знайомі Вам із власного досвіду?

9. Що таке продуктивне ставлення до кризової життєвої ситуації?

10. Які стадії життєвої кризи Ви знаєте?

11. Чи є у Вас власні техніки переживання кризових ситуацій?

12. Що таке опанування (копінг-поведінка)? У яких формах людина опановує складну життєву ситуацію?

13. Дайте стислу характеристику основних типів опанування.

Завдання для СРС

1. Проаналізуйте уявлення про нормативні кризи, причини їх виникнення, симптоми, особливості перебігу та вплив на наступний розвиток особистості, порівнявши погляди двох дослідниць: Тетяни Титаренко та Гейл Шихі.

2. Визначте, про які види юнацької кризи йдеться в наведених нижче уривках; відповідь обґрунтуйте.

2.1. «... Коли вам 17 років, ви майже завжди підтримуєте своїх однолітків. Ви інстинктивно відчуваєте: якщо не будете відстоювати свою територію, то ваші власні мама і тато – з найкращими намірами – будуть щасливі оточити вас нездоланною стіною турботи, любові й вічно тримати в загороді для малечі...»

2.2. «... Я сам здивувався тому панічному страху, котрий, як вогонь по дерев'яному стовбуру, піднімався все вище до мого горла. Тоді це відчуття охопило мене в перший – незрозумілий навіть для того дивного року, – але не в останній раз. Мені важко назвати причину мого стану. Може, він був пов'язаний з тим, що за місяць розпочинався останній навчальний рік у школі, а значить, – закінчувався найдовший спокійний період мого життя. Потрібно було ставати дорослим, і, можливо, я якимсь чином підсвідомо переконувався в цій сумній необхідності... Мені здається, що я зрозумів тоді: люди тому бояться дорослішати, що не хочуть втрачати маску, до якої вони звикли, і приміряти іншу. Якщо бути дитиною – значить вчитися жити, то ставати дорослим – значить вчитися помирати...»

(*Стівен Кінг. «Крістіна»*).

2.3. «... Юрка Банзая зразу після закінчення університету направили працювати вчителем хімії-біології до коледжу в маленькому гірському містечку. Чим більше він перебував там, тим гірше почувався. ... Минали дні, минали ночі... Один день раптово підходив до вечора, змінюючи такий самий інший, де Юрко лежав на канапі у найманій квартирці і слухав важку музику, читав невеселі книжки, мляво готувався до завтрашніх лекцій, думав про дезадаптивну дівчинку-дев'ятикласницю – Дарцю, курив, читав, слухав музику (залежно від настрою, а той був глибоко песимістичний, депресивний та максимально філософський, так, що важка музика була якраз та, що треба), дивився на сонце, яке сідало...

Від того всього на душі ставало дуже тужливо, самотньо і страшно. На вулицях містечка – ні душі. Тільки вечірнє світло сонця та ще запах диму, ностальгії й холоду. Юрко вирішив прогулятися осінніми вулицями пустинного містечка. Коли довго бути у квартирі, навіть у кімнаті, обклеєній нотними аркушами, і курити, курити, курити, то врешті-решт кімната починає душити тебе...»

(Любко Дереш «Культ»)

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

■ Завдання для СРС до теми «Методи корекції особистісних проблем і поведінки в дитячо-юнацькому віці»

1. Самостійно опрацюйте наступні питання:

1.1. Класичний психоаналітичний підхід З. Фрейда до проблем психокорекції.

1.2. Структура особистості та проблема свідомого і несвідомого у психоаналізі. Витіснення та опір.

1.3. Індивідуальний підхід до психокорекції А. Адлера (Помилкові апперцептивні схеми. Почуття неповноцінності і комплекс неповноцінності).

Література

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: Учебное. пособие. – К.: Укртехпресс, 1997. – 216 с.
2. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: Навч. посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – С. 39-65.
3. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – С. 33-125.
4. Основы психотерапии: Учебн. Пособие для студентов вузов, которые обучаются по спец. «Психология», «Социальная педагогика» / Л.Ф. Бурлачук, И.А. Грабская, А.С. Кочарян. – К.: Ника-Центр, 2001. – С. 17-132.
5. Яценко Т.С. Основы глубинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – С. 128-129, 200-372.
6. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – С. 35-37.

2. Орієнтуючись на опрацьований теоретичний матеріал, заповніть таблицю:

Спільне і відмінне у психодинамічному та гуманістичному напрямках надання психологічної допомоги

<i>Параметри для порівняння</i>	<i>Психодинамічна парадигма</i>	<i>Гуманістична парадигма</i>
1. Позиція психолога у стосунках з клієнтом		
2. Витіснення травматичного досвіду зі сприйняття як причина психол. дискомфорту		
3. Часовий акцент в аналізі травматичного досвіду		
4. Основні техніки надання допомоги		
5. Застосування психологом інтерпретації висловлювань клієнта про його особистий досвід		
6. Допоміжні техніки надання допомоги		

3. Виконайте практичне завдання.

3.1. Виберіть та опишіть один із методів психокорекції за наступним алгоритмом.

- Повна назва методу психокорекції та її автор.
- Вихідне джерело та джерела з описом та прикладами застосування.
- Напрямок психокорекції
- Історія виникнення.
- Сфера застосування.
- Опис методу.
- Особливості інтерпретації.
- Переваги та недоліки методу.

3.2. Змодельуйте ситуацію психокорекційного процесу, в якій застосовується обраний і описаний Вами метод. Сформулюйте в загальних рисах проблему клієнта і окресліть один з можливих варіантів її розв'язання, виходячи зі специфіки і технік обраного Вами методу. Практичне завдання виконується на прикладі *однієї* з двох наведених нижче ситуацій.

Приклади ситуацій психокорекції

Ситуація 1. Розповідь клієнта: «Мені постійно не щастить. Я ні в чому не можу досягти успіху. Ніяк не вдається «зачепитися» за роботу. За що ні візьмуся, скоро все набридає. Ось я знову покинув роботу і стою на обліку в Державній службі зайнятості (на біржі праці). Я мрію викупити якусь торгівельну точку і заробляти таким чином на життя, однак постійно бракує коштів.

У мене немає постійної дівчини. Дівчата теж скоро набридають. Я вважаю їх бездушними, справжнім «м'ясом». Особливо мене дратує, коли дівчата курять. Вони не читають книжок, нічим не цікавляться.

Як мені змінити моє життя, щоб я почувався щасливим?»

Ситуація 2. Розповідь клієнтки: «Я на краю безодні... Ще у шкільному віці трапилося мені перше кохання, і все було добре, поки хлопець, з яким у нас були взаємні почуття, раптом не зрадив мені...

З того часу я стала очікувати від стосунків з протилежною статтю лише поганого, і так воно із залізною невідворотністю й відбувалось. У кого закохувалась – тому не могла й слова сказати, а хто закохувався в мене – швидко холонув і кидав.

У 9 класі мало не згвалтували в під'їзді, залишився страх на все життя... Вийшла заміж поспішно, боячись, що ніколи більше не зустріну людину, яка зробить мені пропозицію: такий собі «синдром останнього курсу». Народила двох симпатичних дітей. Шлюб, заснований не на любові, протримався 13 років, потім вирішили роз'їхатися. І досі у моєму особистому житті немає коханого чоловіка.

Багато друзів, робота, діти, батьки, багато захоплень, але немає коханого, і душа болить...»

■ Завдання для СРС до теми: «Дошкільник як суб'єкт надання психологічної допомоги»

1. Опрацюйте теоретичні питання з теми (див. завдання 1 до СРС Заняття 2), складіть стислий конспект.

2. Орієнтуючись на інформацію щодо казкотерапії як методу гармонізації емоційного розвитку дитини дошкільного віку, **письмово** дайте відповіді на запитання:

2.1. Які авторські техніки корекційної казки Вам відомі?

2.2. У чому полягають корекційні механізми впливу казки на психіку дитини?

3. Складіть картотеку (не менше 3 для вирішення кожної проблеми) казок, які можна застосовувати для корекції:

- страхів і тривожності у дошкільника;
- агресивної поведінки щодо інших дітей;
- дитячої впертості;
- неправдивої (брехливої) поведінки

4. Виконайте практичні завдання

Оберіть *одну* із запропонованих проблемних ситуацій та проаналізуйте її за наступним планом.

План аналізу проблемної ситуації [7]:

1. Фактори, які визначають особливості психічного розвитку дитини у даний період, і фактори, які спричинили виникнення проблеми, описаної у ситуації.

2. Типові кризи і проблеми зазначеного у ситуації вікового періоду.

3. Опис проблемної ситуації (із зазначенням необхідної Вам для аналізу інформації, якої не вистачає, яка не розкривається у ситуації. Що саме і в кого Ви вважаєте за потрібне з'ясувати).

4. Формулювання суті (змісту) проблеми

5. Окреслити орієнтовні шляхи корекції виявленої проблеми

Ситуація 1

До психолога дитячого садка звернулася вихователька старшої групи: «В моїй групі є хлопчик 5-ти років. Він постійно дратується з дітьми, не може спокійно пройти повз інших, щоби не зачепити, не вдарити. Останнім часом почав вживати ненормативну лексику. Я вже говорила з мамою, але вона сама розводить руками, каже, що нічого не може вдіяти. Допоможіть його дисциплінувати, інакше інші діти починають копіювати його форму поведінки».

Ситуація 2

До психолога дитячого садка звернулася вихователька старшої групи: «В моїй групі є надто активна дівчинка. Вона і секунди не може всидіти на місці, швидко втрачає інтерес до занять, нетерпляча, під час денного сну часто не спить і заважає спати іншим дітям»

Ситуації взято з книги: Васьковская С.В., Горностай П.П. Психологическое консультирование: Ситуационные задачи. – К.: Вища школа, 1996. – 192 с.

Завдання для СРС до теми: «Психологічний супровід соціально і педагогічно занедбаних молодших школярів»

1. Опрацюйте теоретичні питання з теми:

План

1.1. Синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДВГ або СДУГ): поняття, поширення, причини виникнення

1.2. Психологічний портрет гіперактивного молодшого школяра (симптоми, прояви СДУГ)

1.3. Шляхи і засоби корекційної роботи СДУГ (педагогічна, психологічна, медична корекція).

Література

1. Брызгунов И.П., Касатикова Е.В. Непоседливый ребенок, или все о гиперактивных детях. – М.: Психотерапия, 2008. – 208 с.
2. Мони́на Г.Б., Лютова-Робертс Е.К., Чутко Л.С. Гиперактивные дети: психолого-педагогическая помощь : Монография. – СПб.: Речь, 2007. – 186 с.
3. Перепада О.М. Синдром дефіциту уваги та гіперактивності як медико-психологічна проблема // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Поділ.: Аксіома, 2010. – С. 591-601.
4. Психогигиена детей и подростков / Под ред. Г.Н. Сердюковской, Г. Гельница. – М., 1985.
5. Романчук О.И. Синдром дефицита внимания и гиперактивности у детей: пер. с укр. – М.: Генезис, 2010.
6. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология: Учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – Р-на-Д.: «Феникс», 2003. – С. 300-306.
7. Шипицына Л.М., Хилько А.А., Галлямова Ю.С., Демьянчук Р.В., Яковлева Н.Н. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Под науч. ред. проф. Л.М. Шипицыной. – СПб.: «Речь», 2003. – 240 с.

2. Користуючись матеріалом, опрацьованим у попередньому питанні та наданою літературою, **складіть Пам'ятку** для вчителів (або батьків, або вихователя групи подовженого дня) по роботі з гіперактивним молодшим школярем (зразок див. [2; 5]).

3. Законспекуйте статтю Г.Ю. Тряпичиної стосовно корекції психологічної готовності дітей до школи; корекція типів невстигання у навчанні учнів початкових класів; ранньої профілактики педагогічної занедбаності учнів

Тряпичина Г.Ю. Експериментальна програма компенсаторно-коректурного розвитку довільної сфери дітей в початковій школі // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №2-3 або URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3902/86/>

■ Завдання для СРС до теми: «Технології психокорекційної роботи з підлітками-жертвами насилля»

1. Опрацюйте теоретичні питання з теми, складіть стислий конспект:

1.1. Булінг: поняття, форми та види, цькування в українських школах

1.2. Причини виникнення булінгу у підлітковому середовищі та його наслідки

1.3. Навчання навичкам протидії шкільному цькуванню.

2. Доберіть літературу для вивчення зазначених питань

В якості довідкового джерела див. ел. ресурс: <http://lt.multy-course.com.ua/ua/page/22/103>

3. Проаналізуйте проблемну ситуацію, наведену нижче, орієнтуючись на запропонований план. Завдання виконується письмово

Ситуація

Мати **13-рчної дівчинки** вдруге вийшла заміж. Тоді дівчинка почала відчувати, що мати від неї емоційно віддаляється. До вітчима зразу виникла неприязнь. І тільки з бабусею у неї залишалися теплі стосунки, засновані на взаєморозумінні і любові.

Жили у комунальній квартирі, в одній кімнаті (бабуся, дівчинка, мати і вітчим). Друга вагітність матері проходила дуже важко, через це вона тривалий час перебувала у лікарні на збереженні. Бабуся поверталася з роботи десь о 21.00 год. Вітчим приходив раніше, біля 16.00 год. Тоді ж і починалися сексуальні домагання до дівчинки: «Пам'ятаю його мерзенні, липкі поцілунки, спроби обійняти, фрази по типу: «Ти мене язичком приголуб...» тощо. Дівчинка не розуміла суті його намірів, оскільки в їх родині ніколи не обговорювали проблем взаємин чоловіка і жінки, але

усвідомлювала, що вітчим хоче зробити з нею щось негарне, оскільки така поведінка спостерігалася у нього лише під час відсутності інших членів сім'ї.

Дії вітчима викликали огиду, і дівчинка дуже агресивно на них реагувала: дряпалась, кусалась, називала кривдника лайливими прізвиськами, втікала з дому до повернення когось з членів родини. Коли хворіла і лежала з високою температурою, він намагався лягти до неї у постіль, але дівчинка відбивалася і також втікала з дому, незважаючи на погане самопочуття. Дівчинка їздила в лікарню до матері, скаржилася їй, але та не повірила доньці, і назвала все це дитячими фантазіями й бажанням звести наклеп на ненависного вітчима. Бабуся боялася зятя, до розповідей онуки ставилась з розумінням, намагалася втішити, але казала: «Потерпи, онучку, не заважай матері щастя будувати. Я щасливою не була, так нехай хоч їй у житті добре буде». Вітчим влаштовував скандали бабусі, пізніше – матері з приводу того, що дівчинка його обзиває, б'ється, що вона погано вихована, називав її гаденям, малою поганню. Після народження другої доньки мати з вітчимом і дитиною переїхали до іншої квартири. Дівчинка залишилась з бабусею. Їй заборонялося приїздити у гості до матері, оскільки після її відвідин вітчим влаштовував скандали і п'янки.

(Ситуацію взято з кн.: Регуш Л.А. Проблемы психического развития и их предупреждение (от рождения до пожилого возраста). – СПб.: Речь, 2006)

План аналізу

1. Зміст проблеми та суперечності, які призвели до її появи.
2. Поведінкові та емоційні реакції дівчинки.
3. Етапи розвитку проблеми (зародження – кульмінація – розв'язання).
4. Наслідки невирішення проблеми для розвитку дівчинки.
5. Стратегії розв'язання проблеми.

■ Завдання для СРС до теми: «Технології подолання криз юнацького віку»

1. Опрацюйте теоретичні питання з теми. Законспектуйте вказане джерело:

Титаренко Т.М. Кризове психологічне консультування. – К.: Главник, 2004. – С. 40-84.

План

1.1. Поняття про нормативні кризи юнацького віку (17-ти та 21-го року) та ненормативні (життєві) кризи.

1.2. Типи проблемних ситуацій.

1.3. Мікротехніки кризового консультування.

1.4. Життєва криза та можливості її опанування.

1.5. Типи ставлення до кризи.

1.6. Техніки життя у складних умовах. Форми і способи опанування.

2. Розкрийте ключові поняття теми (визначення понять випишіть у словничок): *криза, смисло-життєва криза, екзистенційна криза, стратегії опанування кризи, криза зустрічі з дорослістю, особистісне зростання, криза ідентичності, особистісний контроль над ситуацією криза, нормативна (вікова) – ненормативна (життєва) – нормальна – аномальна кризи, кризове консультування.*

3. Які типи ставлення до кризових життєвих ситуацій знайомі Вам з особистого досвіду?

4. Чи маєте Ви власні техніки проживання життєвих криз? Опишіть їх

■ Опрацюйте самостійно тему: «Складання психокорекційних програм»

Ціль: узагальнити та систематизувати теоретичні та прикладні знання студентів про психологічні особливості становлення особистості на різних вікових етапах (ранній, дошкільний, молодший шкільний, підлітковий, юнацький вік)

Знати:

1. Теоретичні основи психокорекції, основні напрямки практики надання психологічної допомоги, які пояснюють природу психологічних проблем особистості та шляхи їх розв'язання.

2. Особливості розвитку особистості в онтогенезі й можливі причини ускладнень цього розвитку, основні характеристики проблемного формування особистості.

3. Зміст загальних психокорекційних методів та окремих технологій, які застосовуються для усунення психологічних проблем у клієнтів різного віку.

Уміти:

1. Повно й максимально правильно діагностувати психологічну проблему особистості.
2. Визначати дійсну мету та завдання психокорекції (формулювати психологічний діагноз та прогноз розвитку особистості за умов наявності/відсутності корекції).
3. Розробляти психокорекційні програми (визначати зміст, етапи психокорекційних дій, планувати й організовувати їх).
4. Практично застосовувати окремі прийоми, психотехніки та методи корекційно-розвивальної роботи у кожному конкретному випадку в різних вікових групах.

План

1. Принципи складання психокорекційних програм (далі – ПКП).
2. Види корекційних програм.
3. Структура та зміст ПКП.
4. Оцінка ефективності психокорекційних заходів.

Література

Основна

1. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.
2. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. – СПб.: Речь, 2003. – 400 с.
3. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ Сфера, 2002. – 512 с.
4. Пов'якель Н.І. Психологічні вимоги та методичні засади конструювання психокорекційних програм як технологічної компоненти професійної діяльності практичного психолога // Психологія: Зб. наук. праць НДУ ім. М.Драгоманова. – К., 2000. – Вип. 1 (18). – С. 204-212.
5. Практическая психология образования / Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: Сфера, 1997. – 525 с.
6. Рабочая книга практического психолога. Технология эффективной профессиональной деятельности. – М.: Красная площадь, 1996. – 396 с.
7. Спиваковская А.С. Принципы, задачи и общие характеристики психологической коррекции как особого эксперимента // Астапов В.М., Микадзе Ю.В. Психодиагностика и коррекция детей с нарушениями и отклонениями развития: Хрестоматия. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 256 с. – (Серия «Хрестоматия»). – С. 141-156.

Структура та зміст ПКП

Ефективність ПК процесу значною мірою залежить від вміння психолога скласти ПКП. При цьому необхідно врахувати наступні **методичні вимоги**:

- чітко сформулювати основні цілі ПК-ої роботи;
 - виділити коло задач, які конкретизують основну ціль;
 - визначити зміст корекційних занять з урахуванням структури психол. проблеми та індивідуально-психологічних особливостей дитини, провідного виду діяльності;
 - визначити форму роботи з дитиною (групова, сімейна, індивідуальна);
 - підібрати відповідні методи та техніки з урахуванням вікових, інтелектуальних та фізичних можливостей дитини;
 - спланувати форму участі батьків та ін. осіб у корекційному процесі;
 - розробити методи аналізу оцінки динаміки ПК-го процесу;
 - підготувати приміщення, необхідне устаткування та матеріали.
- Цілеспрямований вплив на дитину здійснюється через ПКП, яка складається з **4-х** взаємопов'язаних **структурних блоків**:
1. Діагностичного.
 2. Настановчого.
 3. Корекційного.
 4. Оціночного (оцінка ефективності корекційного впливу).

Структурний блок	Змістовна характеристика блоку (задачі блоку)	Методи та технології, що застосовуються
Діагностичний	1. Збір анамнезу: діагностика особистості дитини та її батьків, системи їх взаємин; психол. факторів розвитку; визначення психол. проблеми дитини. 2. Аналіз мотиваційно-потребової системи дитини та членів її сім'ї.	1. Психологічний аналіз біографічної інформації. 2. Психологічне обстеження дітей у присутності батьків. 3. Психологічне спостереження за дитиною. 4. Психологічний аналіз комунікативної, ігрової та навчальної діяльності дитини.

Структурний блок	Змістова характеристика блоку (задачі блоку)	Методи та технології, що застосовуються
Діагностичний	- Діагностика соціального середовища дитини (аналіз несприятливих факторів соц. середовища, які травмують дитину, порушують її психічний розвиток, формування характеру та соц. адаптацію). - Формулювання замовлення на психол. роботу з визначенням основної мети і бажаних результатів ПК-ної роботи. - Формулювання загальної програми ПК.	- Психологічний аналіз особливостей поведінки та негативних стереотипів реагування дитини. - Діагностика самооцінки дитини і усвідомлення нею свого становища в сім'ї та стосунків з дорослими (спеціальні експерименти, проєктивні методи та ін.). - Психологічний аналіз мотивів виховання за біографічними даними. - Діагностика подружніх комунікацій (спеціальні експериментальні процедури з дослідження комунікацій). - Вивчення психологічного клімату сім'ї.
Наставничий	- Встановлення діалогічного контакту з дитиною, довіри та взаємоприйняття. - Створення активної настанови на ПК-ну роботу. - Зняття тривожності в зв'язку з переживанням гострої внутрішньо-особистісної або внутрішньосімейної кризи. - Досягнення ефекту полегшення та розслаблення. - Підвищення впевненості батьків у можливості досягнення позитивних змін у поведінці дитини і в стосунках у сім'ї. - Переформулювання запиту, цілей ПК	- Релаксація та аутотренінгові методи. - Методи індивідуальної та групової психотерапії. - Методика «Батьківські збори», «Групова робота». - Психологічний аналіз щоденникових записів та ін.

Структурний блок	Змістовна характеристика блоку (задачі блоку)	Методи та технології, що застосовуються
Корекційний	1. Корекція неадекватних методів виховання дитини з метою подолання її мікросоціальної занедбаності. 2. Допомога у вирішенні психотравмуючих ситуацій. 3. Формування продуктивних видів взаємин дитини з оточуючими (клас, родина). 4. Підвищення соц. статусу в колективі. 5. Розвиток компетентності у питаннях нормативної поведінки. 6. Стимулювання інтелектуальних, пізнавальних процесів дитини. 7. Вдосконалення емоційно-вольової регуляції поведінки. 8. Формування адекватних батьківських настанов на виховання дитини. 9. Створення в дитячому колективі атмосфери доброзичливості, прийняття, відкритості, взаєморозуміння. 10. Зняття протиріч між конфронтуючими і мотивуючими тенденціями. 11. Зміна батьківських настанов і позицій, навчання батьків новим формам спілкування з дитиною тощо.	1. Методика та техніки ігрової групової корекції. 2. Методика групової батьківської корекції. 3. Методика зображувальної діяльності (спонтанної, тематичної). 4. Методика «Батьківський семінар». 5. Методика сумісних занять батьків з дітьми. 6. Методика індивідуальної самореабілітації клієнта (під керівництвом психолога) та ін.

Струк- турний блок	Змістовна характеристика блоку (задачі блоку)	Методи та технології, що застосовуються
<i>Оцінючий</i>	1. Оцінювання змін у психічному самопочутті особистості. 2. Оцінювання змін у поведінці клієнта. 3. Підвищення показників успішності навчання та позитивної мотивації щодо нього (пізнавальні процеси). 4. Ефективність корекції емоційних порушень. 5. Оцінювання ступеня сталості змін, що відбулися чи відбуваються. 6. Оцінка ефекту корекції в цілому.	1. Самозвіти клієнтів та їх оточення. 2. Спостереження у поєднанні з проєктивними методами (Люшер, ДДЧ, Сакс). 3. Функціональні проби у поєднанні з педагогічним спостереженням. 4. Звіти батьків та проєктивні методики. 5. Аналіз щоденникових записів.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ
ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ**

Індивідуальне творче завдання №1

Скласти порівняльну таблицю на тему: «Методи психологічної корекції особистісних і поведінкових проблем»

Самостійно обрати два з наведених нижче методи надання психологічної допомоги і здійснити їх порівняльний аналіз за запропонованим в таблиці алгоритмом.

**Методи психологічної корекції
особистісних і поведінкових проблем**

Параметри для порівняння	... метод	... метод
1. Теоретична основа методу		
2. Мета застосування методу		
3. Обмеження у застосуванні методу		
4. Основні техніки надання допомоги		
5. Специфічні особливості методу		
6. Найвідоміші/провідні види, форми методу, психотехніки, вправи (стисло, тезово)		
7. Переваги методу		
8. Недоліки методу/критика методу (якщо можна визначити)		

Перелік методів для порівняльного аналізу:

1. Ігротерапія
2. Арт-терапія (музична терапія; бібліотерапія, лялькотерапія, танцювальна терапія)
3. Когнітивна терапія:
 - 3.1. Раціонально-емотивна терапія А. Елліса.
 - 3.2. Когнітивний підхід А. Бека.
 - 3.3. Реальнісна терапія У. Глассера.

- 3.4. Гештальт-терапія Ф. Перлза
- 4. Психодинамічний напрямок:
 - 4.1. Класичний психоаналітичний підхід З. Фрейда
 - 4.2. Індивідуальний підхід А. Адлера
 - 4.3. Аналітичний підхід К.Г. Юнга
- 5. Екзистенційно-гуманістичний напрямок:
 - 5.1. Клієнт-центрований підхід К. Роджерса
 - 5.2. Логотерапія В. Франкла
 - 5.3. Екзистенційний підхід (К. Хорні, Е. Фромм, Дж. Бюджен-таль, І. Ялом)
- 6. Поведінкова терапія
- 7. Психодрама (Дж. Морено)
- 8. Сугестивні методи (навіювання)
- 9. Тілесна терапія (В. Райх, А. Лоуен, Ч. Келлі)
- 10. Методи зображувальної терапії

Література

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: Учебное пособие. – К.: Укртехпрес, 1997. – 216 с.
2. Бурлачук Л.Ф., Кочарян А.С., Жидко М.Е. Психотерапия: Учебник для вузов. 2-е изд., стереотип. – СПб.: Питер, 2007. – 480 с.
3. Кузікова С.В. Основи психокорекції. – К., 2010. URL: <http://academia-ps.com.ua/product/322>.
4. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції : Навч. посібник. – 2-ге вид., стер. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2012. – 384 с.
5. История зарубежной психологии (30-60-е гг. XX в.) / под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1986. – 344 с.
6. Осипова А.А. Общая психокоррекция: учеб. пособ. для вузов / А. А. Осипова. – Москва: Сфера, 2007. – 512 с.
7. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (снoвные положения, исследования и применение). – СПб.: Питер, 2001. – 608 с.

Індивідуальне творче завдання №2

Проаналізувати професійно-орієнтовану (проблемну) ситуацію – одну за вибором студента.

Ознайомтеся з трьома, наведеним нижче, професійно-орієнтованими (проблемними) ситуаціями, обреть одну з них для наступного аналізу.

Користуючись Схемою аналізу ситуації, детально розберіть її та ретельно опишіть, обов'язково обґрунтовуючи вузлові аспекти опису (напр., поясніть, чому Ви сформулювали проблему клієнта саме таким чином (а гіпотез щодо проблеми, з якою звернувся клієнт має бути 2-3); зазначте, до яких висновків щодо обрання напрямку/шляхів корекційної (а, можливо, водночас, консультативної, терапевтичної, розвивальної, просвітницької, профілактичної) роботи Ви схиляєтесь, чому саме до них; які діагностичні методики Ви будете застосовувати для уточнення своїх гіпотез чи корекції). Чітко пропишіть конкретний напрямок колекційної роботи та 2-3 техніки, які Ви вважаєте максимально ефективними та доцільними у роботі над вирішенням проблеми клієнта.

Аналіз проблемної ситуації може бути виконаний як у вигляді рукописного тексту, так і надрукованого на комп'ютері. Вимоги до оформлення і форматування – стандартні. Об'єм роботи – не більше 10 друкованих аркушів формату А4.

Схема аналізу

1. Фактори, які визначають особливості соціальної ситуації розвитку клієнта, провідну діяльність, нормативні кризи (кризи – лише за умови їх наявності!).

2. Опис проблемної ситуації (фактори, які спричинили виникнення проблеми, описаної у ситуації; бачення і пояснення причини звернення «скарги» клієнтом – самодіагноз; виділення тем, які звучать у висловлюваннях клієнта; аналіз причини звернення (скарги) і реальної проблеми (запиту)).

4. Уточнення суті проблеми та чітке її формулювання (старайтеся виділити 2-3 проблеми, які можна встановити, виходячи з наданої Вам інформації про клієнта).

5. Аргументоване окреслення орієнтовних шляхів корекції виявленої проблеми (вибір конкретного терапевтичного напрямку подолання утруднення клієнта → визначення конкретних страте-

гічних кроків, націлених на подолання проблеми → ілюстрація кожного з кроків конкретними техніками/прийомами/вправами, обраного Вами терапевтичного напрямку).

Всі події, описані в ситуаціях відбуваються у Центрі психологічної допомоги, де кваліфіковані психологи здійснюють індивідуальну і групову роботу.

Ситуація 1. Випадок з Іриною

Ірині 25 років. Вона заміжня 6 років. Дітей немає. Двічі була вагітна, і двічі справа закінчувалася викиднем. Чоловік – інженер. Одружилися у 1986 р., у лютому, у Прип'яті, де Ірина працювала вчителькою початкових класів, а чоловік – Володя – електриком на Чорнобильській АЕС. Після аварії їм дали квартиру в Києві, і тимчасову прописку по 31 грудня 1991 р. За це час необхідно було вирішити: або Володя залишиться у Славутичі, зберігаючи всі пільги працівника атомної станції і, звичайно, отримуючи постійну прописку, або звільнити жилплощу й влаштовуватися у житті самостійно. Зараз Ірина не працює, вже півроку, стаж у неї перервався. Володя поки що їздить на вахти, але через хронічну пневмонію, що загострилася, серйозно подумує про те, щоб покинути цю роботу і поїхати до батьків у Крим.

Монолог Ірини у психолога (дуже боязко, невпевнено):

Ірина (І.): Добрий день! Ви вже звільнилися? Можна присісти?

Психолог (П.): Добрий день! Так, звичайно. Слухаю Вас.

І.: (плаче, спочатку тихенько, потім гучніше, майже ридає, не звертаючи уваги на психолога, приблизно 5 хвилин. Нервово шукає хустинку, жмакає її...Ховає обличчя у долонях...) Що мені робити?

П.: (співчутливо дивиться їй в очі, мовчить)

І.: (знову схлипує, плаче, потім ридає... Перепрошує. І знову плаче...)

П.: Що у Вас сталося?

І.: (крізь сльози): Нічого... життя немає... Розумієте, ми з Володею побралися у 1986 р., взимку. А тут – аварія на Чорнобильській АЕС. Я була вагітною. А у мене викидень (*Плаче*). Ми тільки-тільки обживатися почали. А тут... Аварія... Евакуація... Нас у готелі оселили... Прописка тимчасова... Через 2 місяці закінчується. А чоловікові сказали: якщо будеш у Славутичі – дамо квартиру, не будеш – сам влаштовуйся! Він на вахті працює. Два тижні там, два тижні вдома. Приїде додому, насупиться, не підступишся! Я до нього підійду спитати, а він грубо так, знаєте,

відповідь... Я потім ще завагітніла, а у мене знову викидень *(Плаче)*. Життя немає...

А зараз чоловік захворів, у лікарні лежить, пневмонія у нього загострилася. Я прийшла до нього у лікарню, а він *(Плаче)* розмовляти не хоче... Я думаю... Може, питаю, у тебе інша є? А він так злостиво подивиться, так скаже, що аж страшно стає... Та пішла ти, ... звідси! Сил немає... Що робити?... Сім'я розвалюється... Я не працюю вже півроку... Грошей у мене немає. А він майже не дає. Як на них прожити? Не можу я більше... Я до батьків поїхала, коли він на вахті був, а батько мені каже: «Повертайся до себе у сім'ю». А де ж вона, моя сім'я? Не знаю просто... Прив'язлива я. Прив'язалася я до нього... Аби діти були... А так, кому я потрібна? Не знаю просто ... *(Плаче)*. Я і в школі працювати не змогла. Дуже велике нервеве навантаження. А зараз – і рада була б, та немає місця... Що робити?

Ситуація 2. Випадок з Людмилою

Розповідь Людмили консультанту:

«Мені 25 років. Я студентка психологічного факультету. Нещодавно вирішила спеціалізуватися у галузі практичної психології. Закінчила три курси, послухала спецкурси по психології особистості, спілкування і навіть пройшла групу особистісного росту. Нас попросили написати психологічну автобіографію, в якій потрібно було розповісти про свої почуття, про своє минуле й майбутнє. У ході цієї роботи я зрозуміла, що недостатньо добре знаю себе. І вирішила: якщо я збираюся надалі працювати з людьми як консультант, то спочатку маю краще пригледітись до себе. Мені хотілося б щоденно отримувати індивідуальні консультації, а також приєднатися до постійно діючої групи, оскільки мені потрібне досвід у встановленні стосунків з іншими, постійний зворотній зв'язок і більш глибоке опрацювання власних проблем. Я сподіваюся відвідувати ваш консультаційний центр протягом семестру, а може, й року».

Такими були основні моменти розповіді Людмили. Перед тим як піти, вона віддала консультанту психологічну автобіографію. Наводимо її текст.

«У свої 25 років я відчуваю, що прожила більшу частину свого життя марно. Наразі я хотіла б вже закінчити університет і працювати, а замість цього я всього лише студентка. Я зрозуміла,

що без знань практичної психології не зможу досягти багато, і тому вирішила спеціалізуватися в області консультативної психології й працювати консультанткою з проблемними дітьми. Мені свого часу дуже допомогла одна людина, і я також хотіла б допомагати молоді. На сьогоднішній день я знімаю куток в однієї старенької алкоголички. У мене мало друзів, я відчуваю страх і ніяковість з однолітками чи людьми старшими від мене. Я почуваюся добре у спілкуванні з дітьми, бо вони ще щирі. Я дуже хвилююсь з приводу того, чи підходжу я для практичної роботи в якості психолога-консультанта. Одна з моїх проблем: я багато палю і, буває, що випиваю. В основному це трапляється, коли мені самотньо і здається, що я завжди буду нікому не потрібною.

Я боюся людей взагалі, але найбільше – сильних і привабливих чоловіків. Можливо, я завжди думаю про те, як вони мене оцінюють і боюся, що вони вважають мене недостатньо жіночною. Мені здається, що я не відповідаю їх очікуванням як жінка. Я дійсно далека від взірця «моделі». У мене не гарненьке личко, я доволі різка у стосунках і часто замислююсь, чи відповідаю я взагалі сучасним уявленням (стандартам).

Досить часто мене охоплює тривога, особливо вночі. Інколи мені хочеться кудись втекти, щоб ніхто мене не бачив. Часто я страждаю від того, що невезуча. Я взагалі часто зациклююсь на собі, на думках про власну непотрібність. У такі хвилини я себе ненавиджу. У тяжкі моменти мені здається, що краще б мені взагалі було не народжуватися, краще вмерти. Тоді б я, хоча б перестала страждати. Якщо чесно, я не можу сказати, що когось колись любила від душі, щиро. Та й мене ніхто ніколи не любив по-справжньому.

Не все, звичайно, так погано: я була досить наполегливою, щоб вступити до університету, тим більше, на факультет психології. Мені подобається, що я хочу працювати над собою і докладаю зусиль у цьому напрямку. Я знаю, мені потрібна людина, яка б мені допомогла. Мені подобається у собі те, що я усвідомлюю свої страхи, здатна швидко відчувати і можу ризикнути, навіть, якщо чогось боюся.

Що було у моєму минулому? Які найбільш значущі події й поворотні моменти мого життя? Головним поворотним моментом було, як ні дивно, спіл куння з моєю начальницею у цеху, де я працювала молоденькою майстринею. Вона надихнула мене на вступ до університету, казала, що бачить в мені здібності, потрібні для роботи з молоддю. Мені важко було спочатку повірити в це, але

її віра допомогла мені. Наступною значущою подією став мій шлюб і розлучення. Наші сімейні стосунки тривали недовго, чоловік пішов від мене. Це був страшний удар по моєму жіночому самолюбству. Він був дуже сильним чоловіком, домінантний тип. Чоловік не втрачав нагоди підкреслити, що я – «не така», «не баба». Я зробила аборт. З того часу я побоююсь зближатися з чоловіками через страх, що вони мене придушуватимуть.

Мої батьки не розлучалися, але я хотіла б, щоб вони це зробили. Вони часто сварилися. Наскільки я розумію, саме батько виступав ініціатором. Будучи домінуючою особистістю, він часто «катив бочку» на матір, слабку, пасивну й боязку. Вона ніколи йому не заперечувала. Мої «предки» постійно порівнювали мене (не на мою користь) із старшою сестрою – «чудовою» дитиною, удачливою і старанною ученицею. Я й сама не знаю, як так сталося, що я стала невдахою!

Я пам'ятаю, мати кричала: «Ти що, тупа? Думати треба! Ідіотка ненормальна! Ти ніколи нічого не досягнеш!» Мій батько повадився зі мною так само, як він повадився з матір'ю. «Ти – коняка, а не жінка. Коли ти вже виростеш і поїдеш? Хоч очі не мулятимеш, щоб серце мені не краяти!» Ось що я від нього чула. Пам'ятаю, мені було років 15, я намагалась заснути вночі, почувуючись абсолютно непотрібною. Мені хотілося побудувати власний будиночок і жити в ньому.

Ми жили у маленькому містечку. У батьківській родині не було розмов ні про релігію, ні про що таке... Правду кажучи, мені часто спадало на думку, що я донька не своїх батьків.

Якою б я хотіла стати і яких змін у своєму житті хотіла б? Перш за все, я хотіла б краще ставитись до себе. У мене, по-моєму, класичний комплекс неповноцінності. Мені б хотілося поважати себе більше, ніж зараз. Сподіваюся, що зможу навчитися любити. Мені хотілося б також позбутися почуття провини і тривожності, я хочу ставитись до себе, як всі нормальні люди. Я дійсно хочу стати хорошим дитячим консультантом, а для цього мені треба глибоко зрозуміти себе. Правда, я не зовсім визначилась, що це означає. Але знаю точно: мені потрібно звільнитися від саморуйнівних нахилів і навчитися більше довіряти людям. Можливо, коли я більш полюблю себе, я зможу довіряти іншим і вони знайдуть в мені щось таке, що заслуговує симпатії»

(Ситуації взято з кн.: Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. Киев, 1997).

Ситуація 3. Випадок Юлі (7 років)

Вчителька охарактеризувала дівчинку як неуважна, несконцентрована учениця, яка має великі труднощі в оволодінні письмом: літери пише як попало – у будь-якому рядку, на полях тощо; важко переказує текст, навіть, якщо він зачитувався неодноразово.

На першій консультації у психолога Юля з великим задоволенням приєдналася до гри, орієнтованої на виконання завдання по символічному позначенню предметів, намагалася допомогти психологу, коли той «малював план приміщення». Відчувалася явна зацікавленість дівчинки у самому процесі спілкування з дорослим. Дівчинку мало засмучували помилки, яких вона припускалася (напр., позначаючи в грі місце розташування «скарбу», вона не виконала одного з правил гри – замість проговорювання дій Юля використовувала вказівні жести тощо). Її реакція на власні успіхи й невдачі були однаково маловиразними.

На цьому етапі гри через невпевненість Юлі у своїх можливостях, від психолога вимагалася велика емоційна підтримка: дівчинка кожного разу шукала схвального погляду дорослого, кивка головою, стимулюючих слів; інакше, – нерішуче стояла, тримаючи в руках план приміщення, не починаючи гру.

На другому і третьому заняттях у Юлі вже з'явився інтерес до засвоєння правил гри. Вона принесла складений вдома план своєї кімнати, на занятті склала план приміщення за незначної допомоги психолога (допоміжні запитання, підтримка, схвалювальні жести). У процесі гри Юля була зосередженою, намагалася обговорювати з психологом свої помилки (напр., позначення «на полиці» чи «у кутку полицки»), пропонувала способи їх виправлення. У результаті, Юля стала вже більш чітко позначати на плані місце «скарбу». Її реакція на успіх стала більш виразною.

На четвертому, заключному занятті, Юлі було запропоновано вести у гру свою однокласницю. Юлі це було зробити нелегко: пояснити правила гри без допомоги дорослого дівчинка не змогла, продовжити гру змогла лише при допомозі і за керівництва дорослого. На думку психолога, це було пов'язано, по-перше, з невпевненістю дівчинки у власних силах, з надмірною значущістю для неї зовнішньої оцінки; по-друге, з тим, що обраний нею партнер по грі мав вищий статус у класі; по-третє, з низьким вихідним рівнем розвитку комунікативної сторони мови.

На останніх (третьому і четвертому) заняттях помітно змінилася поведінка Юлі. Вона прагнула дотримуватись всіх правил гри, точно позначаючи місце розташування «скарбу» на плані (напр., якщо на перших заняттях Юля могла поставити умовний хрестик на плані у будь-якому місці предмету – «на підвіконні ж...», то тепер вона чітко позначала: «у правому кутку підвіконня»), припускаючись лише незначних помилок, які легко сама ж і виправляла, – все це засвідчує оволодіння власною поведінкою, уміння діяти за вказівкою дорослого.

У наступній бесіді вчителька наголосила на успіхах Юлі: змінилося оформлення зошитів – вони стали охайнішими, не порушувалась просторова організація сторінки; на уроках дівчинка стала більш уважною.

Індивідуальне творче завдання №3

Узагальніть й систематизуйте опрацьований матеріал по **одній (самостійно визначеній студентом)** темі 2-го чи 3-го змістового модулів (лекційній, практичній, винесеній на самостійне опрацювання чи темі для підготовки повідомлень) у формі конспекту (**опорного/схематичного конспекту; конспект-схеми; логічної схеми**). Опорний конспект теми обов'язково повинен містити елементи психологічної корекції.

Основні вимоги до складання опорного (схематичного) конспекту:

- обсяг – 2-4 сторінки формату А4;
- повнота викладу навчального матеріалу, змісту конкретної теми або питання;
- наочність, лаконічність, економичність;
- послідовність та логічність викладу, структурованість матеріалу (розподіл та блоки, окремі «вузли» та підпункти);
- обмежена кількість великих одиниць інформації (смыслових блоків), що відповідає психологічним законам короткочасної пам'яті (кількість смыслових елементів не повинна перевищувати 7 ± 2);
- конспективне відтворення матеріалу (тези, ключові слова, аббревіатури, умовні знаки чи інші засоби кодування, які дозволяють швидко засвоїти й відтворити зміст вивченого матеріалу);
- логічний взаємозв'язок, послідовність елементів схематичного (опорного) конспекту;

- інформативність та змістовність (наявність усіх найважливіших для певної теми фактів, прізвищ, дат, назв тощо);
- відтворення причинно-наслідкових зв'язків між смисловими блоками опорного конспекту;
- використання звичних стереотипів, асоціацій;
- гармонія кольорів, що використовуються в смислових блоках (зазвичай не більше трьох);
- розміщення елементів схематичного (опорного) конспекту відповідно до традиційних норм візуального сприйняття тексту (зліва направо, зверху донизу);
- наявність елементів зв'язку між блоками конспекту за допомогою ліній, стрілок (суцільні товсті та тонкі, пунктирні, штрихпунктирні і т.п.);
- асиметрія в розташуванні блоків та нестандартність контурів, що зумовлено особливостями психології сприйняття та запам'ятовування графічних образів.

Алгоритм створення опорного (схематичного) конспекту

1. Вибір типу схематичного конспекту (комплексний опорний конспект з використанням тексту, малюнків та графічної візуалізації (схеми, графіки та ін.); *таблиці* (при вивченні різних подій, фактів та їх наслідків та причин); *схеми* (для відображення процесів, конкретних подій і т.д.); *інтелект-карти* (ментальної карти, карти пам'яті); *граф-схеми*.

2. Інформаційно-пошуковий етап (провести відбір навчального матеріалу; детально вивчити зміст навчального матеріалу; виокремити головне, установити причинно-наслідкові та структурні зв'язки; скласти конспект у вигляді простих записів; визначити перелік ключових слів, основних понять, які становлять поняттєву структуру теми).

3. Структурування інформації (розбити матеріал на логічно завершені смислові блоки; виділити основні терміни, смислові ідеї в кожному блоці; установити зв'язки між смисловими блоками (послідовності, ієрархії, взаємозалежності та ін.)).

4. Кодування матеріалів опорного конспекту (розробити систему умовних позначень; дібрати опорні сигнали у вигляді окремих слів, певних знаків, малюнків, символів; вибрати форму представлення інформації в кожному смислового блоці (тези, схема, малюнок) та представити змістовний матеріал кожного блоку; вибрати кольорове рішення, систему шрифтів).

5. Компонування блоків опорного конспекту (скласти чорновий варіант опорного конспекту шляхом об'єднання опорних сигналів у блоки (4-5 блоків); конструювання повинно враховувати логічні взаємозв'язки частин розглянутого матеріалу; відокремлення блоків за допомогою контурів, просторового розташування).

6. Етап критичного аналізу (критичне осмислення першого варіанта конспекту; перекомпонування, перебудова окремих частин конспекту, спрощення окремих елементів).

7. Самоперевірка підготовленого опорного конспекту відповідно до критеріїв оцінювання, типових помилок.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет, специфічні риси, цілі і завдання психологічної корекції (діла – ПК).
 2. Принципи, форми та етапи психокорекційної роботи.
 3. Основні методи ПК.
 4. Принципи складання психокорекційних програм та їх види.
 5. Проблема оцінки ефективності психокорекційних заходів
 6. Особливості емоційного розвитку дитини 1-4 років.
- Причини виникнення відхилень в емоційному розвитку дитини.
7. Розлади емоційної сфери молодшого дошкільника та шляхи їх корекції (дитячі страхи, гнів, незахищеність).
 8. Емоційний розвиток дитини віком 3-7 років.
 9. Психологічні проблеми дошкільників «групи ризику» та їх корекція (агресія; тривожність; замкненість; гіперактивність).
 10. Психогімнастика як форма психологічної допомоги дітям дошкільного віку.
 11. Молодший школяр як об'єкт надання психологічної допомоги.
 12. Корекція шкільних страхів і тривожності у молодшому шкільному віці.
 13. Корекція психічного розвитку молодшого школяра на початковому етапі навчання.
 14. Проблема шкільної дезадаптації: поняття та причини виникнення.
 15. Специфічні порушення формування особистості молодшого школяра як фактор дезадаптації (відсутність емоційної децентрації; відсутність синтонії; відсутність почуття провини; домінування негативних емоцій; фобії).
 16. Гіперактивність та ліворукість як фактори шкільної дезадаптації.
 17. Психічні новоутворення та специфічні труднощі підліткового віку.
 18. Корекція дитячо-батьківських стосунків у підлітковому віці
 19. Корекційна робота з особистісною сферою підлітків (акцентуації характеру; складові Я-концепції; механізми захисту).
 20. Корекція поведінкових порушень у підлітків (агресія; ауто-агресія; адиктивна поведінка).

21. Використання когнітивно-орієнтованих методів у корекції девіантної поведінки підлітків (корекція системи переконань; оволодіння методами самоспостереження та самоаналізу та ін.).

22. Застосування рольового тренінгу (розв'язання внутрішніх конфліктів; робота з окремими негативними рисами характеру; розвиток впевненості в собі та ін.).

23. Особливості надання допомоги підліткам, які постраждали від насилля.

24. Психодіагностична та консультативна робота з дітьми та підлітками-жертвами насилля.

25. Психотерапія і психопрофілактика насилля у роботі з дітьми та підлітками.

26. Специфіка проблем юнацького віку: нормативна, ненормативна, анормальна кризи. Типи ставлення до кризи (ігнорування, перебільшення, демонстративність, волюнтаризм, продуктивність).

27. Форми і способи опанування кризи (техніки життя у складних умовах; опановуюча поведінка та її види за Т.М. Титаренко).

28. Стратегії психологічної підтримки у кризі (техніка психосинтезу Р. Асаджиолі та Е. Йоманс).

29. Проблема вибору професії. Психокорекція особистості студента при компромісному виборі професії.

30. Особливості уявлень представників покоління Z про професію та кар'єру.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Ануфриев А.Ф., Костромина С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения. – М.: Издательство «Ось-89», 1997. – 224 с.
2. Битянова М.Р., Азарова Т.В., Афанасьева Е.И., Васильева Н.Л. Работа психолога в начальной школе. – М.: Совершенство, 1998. – 352 с.
3. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: Учебное пособие. – К.: Укртехпрес, 1997. – 216 с.
4. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 136 с.
5. Варга А.Я. Психологическая коррекция нарушений общения у младших школьников / Семья в психологической консультации / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М., 1989.
6. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: Навч. посібник. – 2-ге вид., стер. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2012. – 384 с.
7. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. – СПб.: Речь, 2003. – 400 с.
8. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 448 с.
9. Осипова А.А. Общая психокоррекция: учеб. пособ. для вузов / А.А. Осипова. – Москва: Сфера, 2007. – 512 с.
10. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова – Изд. 2-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 315 с.
11. Хухлаева О.В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
12. Шапошников В.А. Основы психоконсультирования и психокоррекции: учебно-методический комплекс по специальности «Социальная педагогика» / авт.-сост.: В.А. Шапошников, Т.Е. Шапошникова. – Новосибирск: НГПУ, 2008. – 159 с.

Додаткова

1. Бурлачук Л.Ф., Коржова Е.Ю. Психология жизненных ситуаций: учебное пособие / Л.Ф. Бурлачук, Е.Ю. Коржова. – М.: Рос. пед. агенство, 1998. – 263 с.
2. Гарбузов В.И., Захаров А.И., Исаев Д.Н. Неврозы у детей и их лечение. – Л.: Медицина, 1977. – 272 с.
3. Гільбух Ю.З., Георгіївська В.А. Розвивайте розум дітей: Альбом: У 2 ч. – К.: Освіта, 1993.
4. Гордон Т. Лидерство и управление: группо-центрированный подход / Клиентцентрированная терапия. – М., 1997.
5. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392 с. – Тема 16. Розвиток емоцій у дошкільному віці.
6. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе: учеб.-метод. пособ. / М.В. Киселева. – СПб.: Речь, 2007. – 336 с.
7. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989.
8. Захаров А.И. Неврозы у детей и подростков. – Л.: Медицина, 1988. – 248 с.
9. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 310 с.
10. Истратова О.Н. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники / О.Н. Истратова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 349 с.
11. Кривцова С.В., Мухаматулина Е.А. Тренинг: навыки конструктивного взаимодействия с подростками. – М.: Генезис, 1999. – 180 с.
12. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – Л.: Медицина, 1983.
13. Миславский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте. – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
14. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. – М.: ТЦ Сфера, 1996.
15. Пов'якель Н.І. Психологічні вимоги та методичні засади конструювання психокорекційних програм як технологічної компоненти професійної діяльності практичного психолога // Психологія: Зб. наук. праць НДУ ім. М. Драгоманова. – К., 2000. – Вип. 1 (18). – С. 204-212.
16. Потапова А.В., Нартова-Бочавер С.К. Детская психологическая служба: Курс лекций. – Часть II.

17. Практическая психология образования / Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: Сфера, 1997. – 525 с.
18. Психологические программы развития личности в подростковом и старшем школьном возрасте: Пособие для школьных психологов / Под общ. ред. И.В. Дубровиной. – М.: Изд. центр «Академия», 1995. – 124 с.
19. Психология человека от рождения до смерти: Полный курс психологии развития / Под ред. член-корреспондента РАО А.А. Реана. – СПб.: «прайм-ЕВРОЗНАК», 2005. – 416 с.
20. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / И.В. Дубровина, А.Д. Андреева, Е.Е. Данилова, Т.В. Вохмянина; Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: Издательский центр «Академия», 1998.
21. Психолого-педагогическое обеспечение коррекционно-развивающей работы в школе / И.В. Кузнецова, Т.В. Ахутина, М.Р. Битянова и др. – М.: НМЦ «ДАР» им. Л.С. Выгодского, 1997. – Кн. 1. – 118 с.
22. Практикум із групової психокорекції: підручник / С.Д. Максименко, О.О. Прокоф'єва, О.В. Царькова, О.В. Кочкурова. – Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2015. – 414 с.
23. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности: Пер. с нем. – М.: МИР, 1994. – 320 с.
24. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика: Пер. с англ. / Под ред. Л.А. Петровской. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
25. Скотт Д.Г. Конфликты, пути их преодоления: Пер. с англ. – К.: Внешторгиздат, 1991. – 192 с.
26. Спиваковская А.С. Профилактика детских неврозов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988.
27. Формирование личности старшеклассника / Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: ТЦ Сфера, 1989.
28. Фурманов И.А. Психология депривированного ребенка: Пособие для психологов и педагогов / И.А. Фурманов, Н.В. Фурманова. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004 – 319 с.
29. Шипицына Л.М., Хилько А.А., Гиллямова Ю.С., Демьянчук Р.В., Яковлева Н.Н. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Под науч. ред. проф. Л.М. Шипицыной. – СПб.: Речь, 2005.
30. Эксакусто Т.В. Практикум по групповой психокоррекции: тренинги, упражнения, ролевые игры / Т.В. Эксакусто. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 339 с.
31. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

Інформаційний ресурс

1. Волошина Т.В. Психокоррекционная работа с детьми: учеб.-метод. комплекс / авт.-сост. Т.В. Волошина. – Новосибирск: НГПУ, 2010. – 184 с. URL: <http://lib.nspu.ru/file/library/191206/3b97cbde41973ba3.pdf>
2. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції. URL: <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodldata/filedir/9b/ac/9baca826946083c5e1e550f55077f3a56e7be324>
3. Кузікова С.В. Основи психокорекції. – К., 2010. URL: <http://academia-ps.com.ua/product/322>.
4. Романчук О.И. Синдром дефицита внимания у гиперактивных детей. URL: <http://www.knigi-psychologia.com/>
5. Лютова Е.К., Моница Г.Б. Коррекционная работа с тревожными детьми. URL: <http://www.knigi-psychologia.com/>
6. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. URL: http://www.koob.ru/malkina/psychological_help
7. Практикум із групової психокорекції: підручник / С.Д. Максименко, О.О. Прокоф'єва, О.В. Царькова, О.В. Кочкурова. – Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2015. – 414 с. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6958/1/ПРАКТИКУМ%20УЧЕБНИК.pdf>
8. Психодиагностика и психокоррекция / под ред. А. А. Александрова. – СПб: Питер, 2008. – 384 с. URL: <http://www.biblioclub.ru/book/44686/>
9. Соловьева С.Л. Психологическое консультирование: справочник практического психолога. URL: <http://ural-education.ru/wp-content/uploads/2016/12>
10. Хухлаева О.А. Психологическое консультирование и психологическая коррекция. – М., 2013. URL: https://studme.org/20080215/psihologiya/psihologicheskoe_konsultirovanie_vzroslyh
11. Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: Феноменологія, теорія і практика: навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с. URL: http://yacenko.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=72:basesdeeppsikhokor&catid=7:books&Itemid=8

Навчально-методичне видання

ЛЯХОВЕЦЬ
Лариса Олексіївна

Навчально-методичні рекомендації
до вибіркової дисципліни

КОРЕКЦІЯ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ **ДИТИНИ**

Технічний редактор
Комп'ютерна верстка
та макетування

О. Клімова

О. Клімова

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Підписано до друку 04.09.2020 р. Формат 60 x 84 1/16.

Папір офсетний. Друк на різнографі.

Ум. друк. арк. 3,95. Обл.-вид. арк. 2,71.

Наклад 50 прим. Зам. № 915.

Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.

Тел. 65-17-99.

nuchk.tipograf@gmail.com

